

TERRY JONES
OG ALAN EREIRA

BARBARENE

Oversatt av Dag Biseth

Forlaget Lille Måne © 2009

ISBN 978-82-92605-35-6

Barbarene

Originalens tittel:

Terry Jones' Barbarians

Oversatt av Dag Biseth

Norsk utgiver:

Forlaget Lille Måne AS

Pob. 7044 St. Olavs Plass

0130 OSLO

Tlf. 22 43 10 70

www.lillemaane.no post@lillemaane.no

Omslagsdesign: Pepe Panter

Omslagsfoto: *Barbarian Warrior* av Silvia Fusetti

Kart på omslagsinnsider: Svante Ström

Sats: Hamar Maskinsetteri

Satt med: Minion 11/14 pt

Papir: 90 g Munken Print Cream 1.5

Trykk og innbinding: Valdres Trykkeri

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med Åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR. Ved sitering i aviser, artikler og annet må kildehenvisning tydelig fremkomme.

Ta kontakt med forlaget for tillatelse eller gjengivelse.

Innhold

Forord	7
Tidsakse for barbarene	11
Vi stifter bekjentskap med de snille og de slemme	15
DEL I KELTERNE	
1 Kelterne hentes frem i dagen	25
2 Plyndringen av Gallia	45
3 Keltiske kvinner og den store britanniske oppstanden	54
4 Romernes dominerende stilling	76
DEL II BARBARER FRA NORD	
5 Germanerne	95
6 Dacia og den forsvunne verden	119
7 Goterne	138
DEL III BARBARER FRA ØST	
8 Hellenere	161
9 Persia – de første dynastiene	183
10 Sassanider	202
DEL IV VANDALER OG HUNERE	
11 Bakenfor mytene	225
12 Kristningen av Romerriket	229
13 Vandalene	251
14 Nemesis	278
Etterskrift	301
Etterord av Dick Harrison	305
Noter	309
Bibliografi	325
Bildekrediteringer	335
Register	337

Forord

DET KREVDE ET VISST MOT å skrive denne boken og TV-serien som ble laget i forbindelse med den. Den spenner over 700 års historie på tre kontinenter og gjør det nødvendig å bevege seg inn på enemerkene til mang en hengiven og imponerende dyktig lærd.

Men det har vært litt av en besettelse. Første gang vi foreslo en TV-serie om dette emnet for BBC var i 1997, og senere har vi vendt tilbake omtrent hvert eneste år. Og av en eller annen grunn er det et tema som får lidenskapene til å blusse opp. Hvilket annet TV-prosjekt kunne fått fire voksne menn på et kontor til å rope sint til hverandre om betydningen av et gerundiv i en strofe av Tacitus?

Terry Jones og Alan Ereira, *Barbarene* handler om alle de folkene romerne avskrev som usiviliserte, men gir også anledning til å kaste et blikk på romerne selv fra en alternativ synsvinkel – fra synsvinkelen til folkene de trampet på. Og som sådan passer den inn i en tese vi har holdt på å mase med i Terry Jones *Medieval Lives* og i Terrys radioserie *The Anti-Renaissance Show*. Denne tesen går ut på at vi alle har fått servert en feilaktig historie om Romerriket som har forvrengt hele vår forståelse av vår egen historie – en som har glorifisert (og glattet over) en lang æra med nådeløs keisermakt, hyllet den til beste for renessansetyranner og mer moderne storriker og i vanvittig grad forvrengt vårt syn på den såkalte «middelalderen» og på de folkene Roma trampet under hælen, og som senere fikk skylden for Romerrikets fall. Og forresten – når vi først er i gang – omfatter den også noen få veloverveide kommentarer om kirken.

Vi er på ingen måte eksperter på området, og vi står i stor gjeld til alle

de virkelig lærde og ekte historikerne som har latt oss låne fra dem og trampe rundt på hele eiendommen deres med støvler som nødvendigvis er tunge. Mange takk til dem alle for å ha vært så tolerante og sjenerøse med sine råd. Særlig vil vi få takke dr. Walter Pohl for hans nyttige kommentarer, dr. Peter Heather for å ha tatt seg tid til å forsøke å finne svar på våre innimellom abnorme spørsmål, dr. Hartmut Ziche og fremfor alt professor Barry Cunliffe, hvis vennlighet da han lempelig styrte oss unna noen grove feil, og hvis usvikelige og taktfulle entusiasme for prosjektet har vært til enorm hjelp. Vi sender alle disse folkene våre dypeste beklagelser.

Vi står i stor takknemlighetsgjeld til TV-produksjonsteamet, især Nick Kent hos OFTV, som klarte å få BBC og History Channel til å bli med på prosjektet og vaktet det med et faderlig blikk. Videre til David McNab, redaktør for serien, til produsentene og regissørene Rob Coldstream og David Wilson (som var nødt til å takle en enorm mengde materiale og kjempe med oss i heten fra pseudoakademisk lidenskap) og til produksjonsassistentene og researchmedarbeiderne Clare Lynch, Susannah Davis og Sarah Veevers.

Hvis du behandler denne boken som et Lego-hus, plukker det fra hverandre og setter det sammen igjen i logisk rekkefølge, vil du finne en historie som går fra de første hendelsene i Roma rundt 5. århundre f.Kr. og frem til den siste romerske keiseren nesten tusen år senere. Men det vil være noen åpninger med underlige former og en rekke tiloversblitte biter spredt rundt på gulvet. Dette er ikke Romerrikets historie, og den fremstillingen som gis her, skiller seg fra de andre som er skrevet.

Det finnes naturligvis hundrevis av bøker på engelsk som tar for seg denne perioden, men ingen av dem kaster et generelt blikk på den fra et ikke-romersk perspektiv. «Barbarene» fra den første tiden og frem til det første århundre e.Kr. er omhandlet i bøker som spesifikt tar for seg enkelte samfunn – hovedsakelig keltere og germanere. Når det gjelder den senere perioden, har den vanlige leser vært nødt til å lete seg frem i en rekke omfattende verker skrevet i skyggen av Gibbons storslåtte *Decline and Fall of the Roman Empire*. De folkene romerne kalte barbarer, befinner seg enten i periferien av hovedfortellingen eller kommer inn i den som invaderende fiender.

Det vi tar for oss, er imidlertid den verden de skapte og bebodde,

med Roma som den invaderende fienden, eller senere noen ganger deres vert, noen ganger deres bytte. Vår interesse for Roma skyldes i mindre grad hva disse folkene gjorde mot Romerriket, enn hva Romerriket gjorde mot dem. Og ettersom «de» faktisk er de folkene som skapte den verden vi lever i, blir dette helt bokstavelig et spørsmål som: «Hva har romerne noensinne gjort for oss?» Svaret er, som du nok allerede har kunnet forestille deg, som regel ikke særlig oppmuntrende.

Det vi har satt sammen her, er altså ikke en kronologisk reise gjennom Romerrikets historie. Vi har i stedet valgt å lage en oversikt over den ikke-romerske verden i fire deler.

I første del kartlegger vi de atlantiske kelternes verden fra dens store blomstringstid i 1. århundre f.Kr. og frem til den til slutt ble lagt i grus av romerske hærer 200 år senere. Deretter ser vi nærmere på den romerske statens fiasko på keltisk område på 200-tallet og den gradvise nedbrytingen som førte til at det igjen dukket opp en egen atlantisk verden på gamle keltiske områder.

Andre del handler om germansk territorium (der vi tar med Dacia) og germanerne. Vi ser på hvordan germanerne motsatte seg romersk okkupasjon i første århundre e.Kr., Dacias store sivilisasjon, som Roma utslettet på 100-tallet, og deretter goterne og deres forsøk på å integrere seg i Romerriket på 300-tallet og tidlig på 400-tallet.

I tredje del vender vi blikket mot folk som oppfattet romerne som barbarer – grekerne (som i den første tiden så på alle utenforstående som barbarer og oppdaget at romerne mente det samme om dem) og perserne – et «barbarisk» samfunn som representerte en suksessrik militær utfordring for Roma og bestod mye lenger enn Vestromerriket. Når vi skal fortelle historien om grekerne, går vi tilbake til tidlig i 4. århundre f.Kr., og når det gjelder perserne enda lenger tilbake, nemlig ytterligere hundre år, i et episk sveip som for vårt samfunns vedkommende slutter med at hunerne dukker opp i Persia nesten 800 år senere.

Til nå har vi kastet blikket vest-, nord- og østover. Fjerde del av denne boken bringer oss sørover, inn i det vandalske Afrika, med en beretning som utelukkende utspiller seg på 400-tallet. Men det er her vi tar for oss den kristne revolusjonen og dens innvirkning på hele oppfatningen om «barbarisk» samt på barbarene selv og dessuten på det helt ekstraordinære styret til huneren Attila, som trolig (og ganske utilsiktet) gjorde

mer for få i stand en maktoverføring i Vesten fra Romerriket til kirken enn noen annen.

Det er ganske mye som kan komme overraskende på en: utviklingen av keltisk ingeniørkunst og matematikk, Dacias høyt utviklede religiøse filosofi, det faktum at grekerne åpenbart stod på randen av en industriell revolusjon, vandalvillaenes komfort, Attilas oppsiktsvekkende «jern-teppe» mellom sitt rike og Romerriket. Og enda mye mer.

Så velkommen til historien – sett fra en annen synsvinkel.

Tidsakse for barbarene

EN GROV OG NOE PRIMITIV TIDSAKSE for hendelser som omtales i denne boken, men den kan gi en fornemmelse av kronologi som kan gjøre det lettere å orientere seg.

- ca. 576 f.Kr. Kyros 1., konge av Persia, kommer til makten
- ca. 550 f.Kr. En storhetstid for religiøs filosofi – Pytagoras og Zalmoxis (og Buddha)
 - 522 f.Kr. Dareios 1., konge av Persia, kommer til makten
 - 486 f.Kr. Xerxes 1., konge av Persia, kommer til makten
 - 406 f.Kr. Krigen mellom Syrakus og Kartago begynner
- ca. 390 f.Kr. Brennus' keltere angriper Roma
 - 336 f.Kr. Aleksander den store blir konge av Makedonia
 - 330 f.Kr. Persepolis blir ødelagt
 - 324 f.Kr. Aleksander dør
 - 305 f.Kr. Krigen mellom Rhodos og Makedonia
 - 282 f.Kr. Kolossen på Rhodos reises
 - 279 f.Kr. Keltere angriper Hellas
 - 212 f.Kr. Romerne får kontroll over Hellas
 - 168 f.Kr. Romerne inntar Syrakus
 - 164 f.Kr. Traktat mellom Rhodos og Roma
 - 146 f.Kr. Romerne raserer Korint
- ca. 70 f.Kr. Burebista, konge av Dacia, kommer til makten
 - 59 f.Kr. Cæsar utnevnt til stattholder i Gallia
- 55, 54 f.Kr. Cæsar til Britannia
 - 53 f.Kr. Vercingetorix' seier: slaget ved Harran
 - 52 f.Kr. Alesias fall

- 49 f.Kr. Cæsar rykker inn i Roma: borgerkrig
- 44 f.Kr. Cæsar snikmyrdes; Burebista snikmyrdes
- 42 f.Kr. Rhodos plyndres
- 27 f.Kr. Oktavian (Augustus) blir den første keiser
- 12 f.Kr. Roma okkuperer Germania
 - år 9 Varus' nederlag
 - år 14 Tiberius blir keiser
 - år 17 Germanicus' triumf
 - år 41 Claudius blir keiser
 - år 42 Cunobelin dør
 - år 43 Britannia invaderes
 - år 54 Nero blir keiser
 - år 60 Icener-oppstanden
 - år 69 Vespasian blir keiser, inntar Roma
 - år 81 Domitian blir keiser
 - år 87 Decebalus, konge av Dacia, kommer til makten
 - år 98 Trajan blir keiser
 - år 105 Roma inntar Dacia
 - år 117 Hadrian blir keiser
 - år 196 Albinus utropes til keiser; Septimus Severus plyndrer Persia
 - år 218 Elegabalus blir keiser
 - år 222 Aleksander Severus blir keiser; Ardashir 1., konge av Persia, kommer til makten
 - år 235 Starten på en 50 år lang periode der 49 personer utnevnes til keiser
 - år 241 Sjahpur 1., konge av Persia, kommer til makten.
 - år 244 Gordian 3. blir drept
 - år 259 Postumus etablerer Det galliske rike
 - år 260 Sjahpur 1. tar Valerian til fange
 - år 267 Zenobia utroper sin sønn til keiser
 - år 270 Aurelian blir keiser, trekker seg ut av Dacia
 - år 272 Aurelian beseierer Zenobia; Sjahpur 1. dør
 - år 273 Aurelian gjenerobrer Det galliske rike
 - år 284 Diokletian blir keiser, deler Romerriket, og Maximian hersker i vest

- år 286 Carausius gjør Britannia uavhengig
- år 297 Constantinus gjenerobrer Britannia
- år 309 Sjahpur 2. krones i morslivet
- år 312 Konstantin inntar Roma
- år 324 Konstantin inntar Bysants, enekeiser
- år 325 Kirkemøtet i Nikea
- år 337 Konstantin 1. dør
- år 350 Hunere angriper Persia
- år 358 Sjahpur 2. løser hunerproblemet
- år 363 Julian beseires og drepes av Sjahpur 2.
- år 364 Valentinian 1. blir keiser; Valens blir keiser
i Østromerriket
- år 375 Valentinian 1. dør; Valentinian 2. blir keiser
i Vestromerriket; hunere i Dacia; gotere krysser
Donau og konverterer til kristendommen
- år 378 Valens drept ved Hadrianopel; Theodosius 1. blir
keiser i Østromerriket
- år 391 Arianisme og hedenskap forbys
- år 392 Valentinian 2. blir drept
- år 394 Slaget ved Frigidus; Eugenius beseires; Theodosius 1.
blir enekeiser
- år 395 Theodosius 1. dør; Alarik gjør opprør; Romerriket
permanent delt i Øst- og Vestromerriket
- år 401 Alarik angriper Italia; vandaler i Alpene
- år 406 Vandaler mfl. går over Rhinen
- år 407 Britannerne utroper Konstantin 3. til keiser
- år 408 Stilicho blir drept; Alariks første beleiring av Roma
- år 410 Alariks «plyndring» av Roma
- år 411 Vandaler i Spania
- år 412 Drapet på Hypatia
- år 417 Det visigotiske kongedømmet Aquitania; visigoter
angriper Spania
- år 425 Vandaler inntar Cartagena og Sevilla
- år 428 Gunderik dør; Gaiserik, konge over vandalene,
kommer til makten
- år 429 Vandaler drar mot Afrika

- år 434 Attila og Bleda hersker over hunerne
- år 439 Vandaler erobrer Kartago
- år 441 Hunere angriper Balkan
- år 444 Bleda dør
- år 447 Attila angriper Konstantinopel
- år 451 Hunere invaderer Gallia
- år 452 Hunere invaderer Italia
- år 455 Vandaler «plyndrer» Roma
- år 476 Den siste keiser i Vestromerriket blir avsatt
- år 477 Gaiserik dør
- år 489 Ostrogotere overtar Italia
- år 496 Klodvig går over til katolisismen
- år 507 Frankere beseirer visigoter
- år 526 Teodorik dør
- år 533 Bysants erobrer Afrika
- år 535 Bysants erobrer Ravenna

Vi stifter bekjentskap med de snille og de slemme

Hvem var barbarene?

INGEN HAR NOENSINNE KALT SEG SELV «barbarer». Det er ikke et ord man bruker om seg selv. Det er et ord som blir brukt om andre folk. I virkeligheten er det et uttrykk for annerledeshet. Det ble brukt av de gamle grekerne for å beskrive ikke-greske folkeslag som hadde et språk de ikke forstod, og som de derfor oppfattet som uforståelig babling: «Ba, ba, ba.» Det samme ordet, *barbara*, dukker opp i sanskrit, språket som ble benyttet i det gamle India, og der betyr det «stamming, babling, plapring» – med andre ord fremmedartet.

Romerne overtok det greske ordet og brukte det til å beskrive (og vanligvis avskrive) folkene som levde i utkanten av deres egen verden.

Så snart betegnelsen hadde Romas makt og majestetiske storslåtthet i ryggen, ble den romerske fortolkningen den eneste som telte, og folkeslagene de kalte «barbarer», ble stemplet for godt – det være seg spaniere, britannere, gallere, germanere, skytere, persere eller syrere. Og «barbarer» er som vi vet blitt et synonym for det motsatte av alt vi oppfatter som sivilisert. I motsetning til romerne manglet barbarene dannelse og var primitive, uvitende, brutale, rovgriske, destruktive og grusomme.

Romerne holdt barbarene i sjakk så lenge de kunne, men til slutt ble de omgitt av dem, og de ville hordene overstrømmet Romerriket og ødela en kultur som var bygd opp gjennom århundrer. Fornuften og sivilisasjonens lys ble bokstavelig talt trampet i stykker av de barbariske hordene som strømmet over Europa, utslettet alt det romerne hadde bygd opp, plyndret selve Roma og styrtet Europa ut i de mørke århundrene. Det eneste barbarene brakte med seg, var kaos og uvitenhet – inntil renessansen blåste liv i romersk lærdom og kunst igjen.

Det er en velkjent historie, men det er det rene oppspinn.

Det unike trekket ved Romerriket var ikke hva det frembrakte innenfor de skjønne kunster, dets vitenskap eller dets filosofiske kultur, ikke dets lovgivende ferdigheter, dets omsorg for menneskeheten eller dets høyt utviklede politiske kultur. Faktum er at folkeslag de la under seg, befant seg på et tilsvarende eller høyere nivå innenfor alle disse feltene. Det unike trekket ved Romerriket var at det hadde verdens første hær bestående av yrkesmilitære. Vanlige samfunn bestod av bønder, jegere, håndverkere og kjøpmenn. Når de ble tvunget til å slåss, baserte de seg ikke på trening eller standardiserte våpen, men på å psyke seg opp til handlinger av individuelt heltemot. Sett med øynene til folk som hadde trenede soldater til å kjempe for seg, var det lett å tegne et bilde av dem som enkle villmenn. Men det var langt fra sannheten.

I virkeligheten skylder vi de såkalte «barbarene» mye mer enn vi skylder menn iført togaer. Og det faktum at vi fortsatt tenker på kelterne, hunerne, vandalene, goterne, visigoterne og så videre som «barbarer», betyr at vi alle har slukt romersk propaganda rått. Vi lar fremdeles romerne definere vår verden og vårt historiesyn.

De siste 30 årene har imidlertid historien begynt å forandre seg. Arkeologiske funn har kastet nytt lys over de gamle tekstene som er bevart, og det har ført til nye fortolkninger av fortiden. Vi vet nå at Romerriket sørget for at en stor del av utviklingen av vitenskap og matematikk stoppet helt opp i rundt 1500 år, og at en stor del av det som var kjent og oppnådd før Roma overtok, måtte læres på nytt og gjenoppdages mye senere.

Romerriket brukte sin hær til å utslette kulturer som omgav det, og betalte soldatene sine med rikdommene det plyndret fra dem. Det «romaniserte» disse erobrede samfunnene og etterlot seg færrest mulig opptegnelser om dem. Sannheten er at en stor del av det vi oppfatter som «romersk sivilisasjon», ble røvet fra den barbariske verden. Romerne drog på erobringstokt med sverd, skjold, rustninger og artilleri som ble kopiert fra folkene de kjempet mot; byene deres ble bygd med bytte fra de rikere kulturrene som omgav dem. Og når det gjelder de berømte romerske veiene, så les videre ... Det er et trist faktum at mye av det den barbariske verden hadde oppnådd innenfor ingeniørkunst og vitenskap, ble så fullstendig ødelagt at selv når det dukket opp

spor etter det, ble det enten ikke trodd, eller bragdene ble tillagt romerne selv. Nå begynner vi imidlertid å innse at historien om en nedstigning fra Romas lys til barbakolonienes mørke er fullstendig feil.

Det var selvsagt tankeløst av kelterne ikke å etterlate seg noe videre i form av opptegnelser – de burde ha visst at mangelen på bøker som formidlet deres egen propaganda, ville blitt veid opp mot vitnesbyrd som klart gikk i romersk favør. Men likevel bør vi ikke tro alt det som romerne forteller oss. Her følger for eksempel Julius Cæsars vel underbygde oppfatning om elger. Den stor statsmannen og feltherren forteller oss at elger

har stumpe horn og leddløse ben. Elgen legger seg ikke ned når den skal sove, og hvis den av en eller annen grunn faller, kan den ikke komme seg på bena igjen. Når den skal hvile, lener den seg mot et tre og sover. Jegerne følger sporene og finner frem til dyrets oppholdssted, og så undergraver de trærne ved roten eller lager dype snitt i dem, men sørger for at de blir stående, og at de ser ut som vanlig. Når dyrene så lener seg mot trærne, velter de, så dyret faller om.¹

Dette interessante stykket zoologisk observasjon ble høytidelig gjentatt av den greske geografen Strabon² og encyklopedisten Plinius den eldre.³ Det ser ut til å foreligge en forveksling med en identisk historie om elefanter som blir fortalt av Aristoteles, og som også, etter å ha blitt gjentatt av Strabon, inngikk som en del av «standardkunnskapen» om elefanter helt frem til sent på 1600-tallet, da sir Thomas Browne beklaget seg over at selv når folk kunne se dyrene helt klart og iaktta hvordan de knelte og stod, fikk den faste beslutningen om å holde seg til de klassiske autoritetene og det trygge dem til å benekte det som utspilte seg rett for øynene på dem.⁴

Akkurat som folk i århundrer var rede til å benekte at dyr hadde knær selv når de kunne se dem, har det vestlige samfunnets begeistring for alt romersk helt siden renessansen fått oss til å se en stor del av fortiden med romerske øyne selv når beviser på det motsatte befinner seg rett for øynene på oss. Selvsagt har vi nå et bedre praktisk kjennskap til elger enn Julius Cæsar hadde, men når det dreier seg om barbarer, har vi fortsatt en tendens til å akseptere hans vurdering av dem – vurderingen til en erobrere som har en agenda å fremme.

Så snart vi snur bildet opp ned og betrakter historien fra et ikke-romersk synspunkt, begynner imidlertid ting å fortone seg svært annerledes. For eksempel har romernes beskrivelse av vandalene gitt oss begrepet «vandalisme», men som vi skal se, hadde vandalene ikke desto mindre høy moral, de var velutdannede, kunne lese og skrive og var ofte langt mer sivilisert enn romerne.

Goterne og vandalenes plyndring av Roma var ingen omfattende ødeleggelseshandlinger. Goterne ødela bare én bygning, vandalene ingen i det hele tatt. Begge var hærer av kristne. Men Romerriket selv hadde allerede lagt seg til en spesiell form for kristendom – katolisisme – og fordi det var det det var, forsøkte det å pådytte alle andre denne formen for religion.

Den katolske kirke seiret og gjorde – igjen i den store romerske tradisjon – alt den kunne for å omskape folk og historie slik den ville ha dem. Kirken bestemte hvilke dokumenter som skulle bevares og hvilke som ikke skulle det: Alle våre kilder har kommet til oss fra katolske kopister i middelalderen. Så nok en gang har vårt bilde av fortiden blitt overlevert oss på en svært spesiell måte.

Denne boken er et forsøk på revurdere det store antallet europeiske og asiatiske folkeslag som er blitt avskrevet som historiens villmenn – barbarene – og samtidig vurdere på nytt disse forbildene for sivilisasjon, de alterobrende romerne.

Hvem var romerne? Vel, de var ikke barbarer

Fordi ordet «barbar» slik vi bruker det, i bunn og grunn er et begrep som romerne nyttet for å beskrive dem som ikke var romerske, må vi begynne med Roma. Romerne hadde en svært klar oppfatning av seg selv. De kalte det *romanitas*, eller «romerskhet». Det innebar å bruke det latinske språk, respektere latinsk litteratur, adlyde romerske lover og forholde seg til romerske tradisjoner og til og med følge skikken med å ha tre navn. Alle andre, alle som var utenlandske, var barbarer og noen man måtte frykte.

Pussig nok virker det som om frykt har spilt en nøkkelrolle i Romas historie, og til tross for romernes styrke og makt er det noe underlig desperat over hele deres historie. Det er nesten som om Romas storhet

var et resultat av paranoia og desperasjon. En annen merkelig ting er at den store hendelsen i romersk historie som utløste denne paranoiaen, har kanskje ikke skjedd i det hele tatt – det var muligens bare en legende. Men om den nå var sann eller ikke, nedtegnet den store romerske historikeren Livius (59 f.Kr.–17 e.Kr.) den, og hans beretning ble etter det en historisk standardtekst for hver eneste romer. Det var her romerne lærte å frykte barbarene.

Fortellingen om Brennus

I slutten av 4. århundre f.Kr., da byen Roma begynte å dominere Midt-Italia, krysset et følge av svært ulike folk Appenninene fra Gallia og slo seg ned på adriaterhavskysten mellom det som i dag er byene Rimini og Ancona. De ble kalt senonene, og de grunnla en by som ble kalt Senigallia. Dessverre viste det seg å være et storartet sted for strandferier, men ikke til noen særlig nytte i jordbrukssammenheng. Deres leting etter et bedre sted ble ikke enkel – andre keltere hadde allerede lagt beslag på de beste stedene. Så i 390 f.Kr. stilte senonenes krigere seg opp utenfor portene til Clusium (dagens Chiusi i Toscana), «underlige menn i tusentall ... menn hvis like folk i byen aldri hadde sett, fremmedartede krigere bevæpnet med underlige våpen».⁵ Det virket ikke som om Clusium var like godt beskyttet som de andre stedene de hadde forsøkt seg på, så disse fryktingytende nykommerne forlangte å få et bedre landområde der de kunne slå seg ned.

Innbyggerne i Clusium anmodet Roma om å bistå dem i forhandlingene, og romerne sendte omgående tre brødre fra Fabii-familien som skulle opptre som meglere. Livius forteller at da de romerske utsendingene spurte kelterne hva som gav dem rett til å kreve land fra folket i Clusium, «lød det overlegne svaret at de bar med seg sin rett i sine våpen, og at alt tilhørte de tapre.»⁶

Fabii-brødrene var unge, arrogante og ikke verdens mest taktfulle forhandlere. Ifølge Livius var de «utsendinger med et voldsomt temperament, mer som gallere enn romere». I virkeligheten virket det som om det var kelterne som hadde størst respekt for internasjonal lov. Da forhandlingene brøt sammen, gikk Fabii-brødrene sammen med byfolkene i kamp mot senonene; en av brødrene, Quintus Fabius, drepte til

og med en av de keltiske høvdingene. Som både Livius og en annen historiker, Plutark, skriver, var det «i strid med nasjonenes lover» at en forhandler grep til våpen for å støtte den ene siden mot den andre. Senonene ble med rette rasende og bestemte seg for å sende sine egne utsendinger til Roma for å beklage seg.⁷

Dessverre tilhørte Fabii-brødrene en svært mektig familie, og da Sena-tet fremla saken for Romas folk, ble brødrenes handlinger bifalt, og – for å gjøre saken enda verre – de ble neddynget med æresbevisninger. De keltiske utsendingene advarte romerne om at det ville få konsekvenser, og trakk seg så tilbake til Clusium. Der ble det besluttet å lære disse oppkomlingene av noen romere å respektere internasjonale rettslige forpliktelser i fremtiden. Ifølge Plutark marsjerte hæren under Brennus' kommando de 130 kilometerne fra Clusium til Roma på en svært velordnet måte: «I motsetning til det som var forventet, forvoldte de ingen skader når de for forbi, og tok heller ingenting fra åkrene. Og for hver by de passerte, ropte de at de var på vei mot Roma, og at romerne var deres eneste fiender, og at de regnet alle andre som sine venner.»⁸

Denne «underlige fienden fra verdens ende» knuste så den romerske hæren og svermet gjennom byen mens de brente og plyndret. Mange romere flyktet, og de som ikke gjorde det, søkte tilflukt på Capitul-høyden. Brennus og hans hær beleiret dem i seks måneder, men inngikk til slutt en avtale om å trekke seg tilbake mot å få utbetalt 450 kg gull i løsepenger.

Tre hundre år senere forteller Livius om hvilken skrekk og skam som knyttet seg til hendelsen, noe som skulle hjemsøke romersk psyke gjennom åtte århundrer: «Fornærmelse ble føyd til noe som allerede var tilstrekkelig vanærende, for de vektene gallerne brakte med seg for å veie metallet, var tyngre enn standard, og da den romerske kommandanten kom med innvendinger, slengte den uforskammede barbaren sverdet hans på vekten og sa: 'Vae Victis' – 'Ve de beseirede!'»⁹ Det som synes å falle Livius tungt for brystet, var det faktum at kelterne hadde solgt seg så billig. Forestill deg, skriver han, 450 kg gull som «prisen på en nasjon som snart skulle herske over verden!».

På den tiden vurderte romerne ifølge Livius alvorlig å forlate byen sin. Men de bestemte seg i stedet for å gjenreise den og aldri mer havne i den forsmadelige situasjon å bli beseiret. Legenden om Brennus ble en av

drivkreftene bak den romerske ekspansjonen. Der ute fantes det barbarer, forferdelige villmenn, og Roma var nødt til å styrke sine grenser. Ikke bare styrke dem, men skyve dem utover, lenger og lenger utover inntil det til slutt ikke var plass igjen til barbarene med mindre de var blitt grundig romanisert. Fra nå av ville Roma følge doktrinen om forkjøpsangrep for å undertrykke alle folkeslag langs rikets grenser og dermed sikre den romerske verden mot annerledeshet.

Selv om vi ikke lenger tror at det finnes firebente pattedyr uten knær, godtar vi fortsatt det romerske synet på deres verden, der ordet «barbarer» går hånd i hånd med «horder». De tegnet et bilde av seg selv som et sivilisert folk hvis rike holdt en verden bebodd av uensartede stammer med voldelige ville i sjakk.

Den romerske legenden begynner med historien om Romulus og Remus, to bortkomne spedbarn som ble diet av en ulvinne. Romerne oppfattet det ikke som en sjarmerende historie – meningen var å vise at de hadde fått en ulveaktig appetitt og villskap inn med morsmelken. Tiden er kommet for å spørre hvordan verden ville blitt hvis ulven hadde spist Romulus og Remus i stedet for å die dem. Hva om det ikke hadde vært noe Roma?

Hva om det bare hadde vært barbarer?

DEL I

KELTERNE

Kelterne hentes frem i dagen

DET FANTES EN GANG EN BY som het Alesia, og den lå i det som i dag er Midt-Frankrike. Det var her de franske kelterne, gallerne, under sin karismatiske leder Vercingetorix – hvis varige minnesmerke selvsagt er hans reinkarnasjon som fransk tegneseriehelt – iverksatte sin mest samlede motstand mot Julius Cæsars legioner. Det er reist et annet monument over ham, en enorm statue av den galliske helten som tenksomt skuer ut over restene av sin by ... bortsett fra at den byen han ser ut over, ikke er gallisk – den er romersk, med et teater, templer og basilika. Den byen Vercingetorix hadde kjent, var jevnet med jorda.

Noen kilometer unna feirer et arkeologisk museum beleiringen som førte til hans fall. Den store, dominerende utstillingsgjenstanden er en rekonstruksjon av beleiringsanlegget, bygd av Julius Cæsar. Uansett hvor vi kaster blikket, er kelternes historie begravd under den romerske historiens tunge steiner.

Romerne satte sitt preg på hele Europa. Rester av akvedukter, amfi-teatre, murer og veier formidler sitt eget budskap. Langt vanskeligere er det å finne spor etter innfødte kulturer som holdt til i provinsene før romerne kom, og det er altfor lett å anta at disse samfunnene var dem langt underlegne og ble erstattet av fremskritt og Romas overlegne sivilisasjon.

En del av denne utslettelsen var bevisst politikk fra romernes side. De hadde lært sin lekse av Brennus og kelternes okkupasjon i 390 f.Kr., og det var en enkel lekse: Ve de beseirede! Styrke er tingen, og militærmakt er den eneste internasjonale lov. Romerne hadde ingen problemer med å rasere det som måtte stå i veien for dem.

Men en del av det dreide seg også om tilpasning til et nytt kultur-

mønster: Den romerske verden utgjorde en så stor masse at dens tyngdekraft ganske enkelt trakk satellittkulturer inn i dens egen bane. I den barbariske verden oppdaget de rike og innflytelsesrike økonomiske og politiske fordeler ved å søke romersk støtte og begynte å ta etter romerske skikker og byggestiler som tegn på status. Noen som ikke var så rike, lengtet også utvilsomt etter å få være med på festen. Dermed stod de som motsatte seg romersk dominans, og som forsøkte å forsvare sitt eget folks tradisjonelle verdier, overfor en dobbelt fiende: den ene utenfor og den andre innenfor. Det er ikke vanskelig å oppdage paralleller til dagens verden.

Nettoresultatet var en kulturell solformørkelse som har gjort det vanskelig å spore de virkelige forfedrene til dagens Europa, nemlig de gamle kelterne. Deres plass i historien er blitt undertrykt av det mektige Romerriket, og det er først nylig at keltisk sivilisasjon begynner å bli gjenoppdaget. Og den er på ingen måte slik noen hadde forventet.

Keltiske røtter

Ikke alle keltere tenkte på seg selv som keltere, på samme måte som de heller ikke tenkte på seg selv som barbarer. Men noen gjorde det. Julius Cæsar forteller oss at innbyggerne i Midt-Frankrike kalte seg keltere. Men i dag bruker vi begrepet om mange flere folk enn dem som oppfattet seg som «keltiske» på Cæsars tid.

Faktum er at en del historikere nylig har begynt å betrakte verden med dyp mistanke, og det med en viss berettigelse.¹ Begrepet «keltisk» slik vi oppfatter det i dag, ble ikke skapt før i 1707, da en walisisk antikvar og naturforsker ved navn Edward Lhuyd brukte det til å identifisere irsk, walisisk, kornisk og bretagnsk som en egen språkgruppe.

Før det tidspunktet ville ingen innbygger på De britiske øyer ha drømt om å kalle seg «keltisk». Men det betyr ikke at Lhuyd var riv ruskende gal. Det *var* en identifiserbar og sammenhengende gruppe som fantes over en stor del av Europa, og selv om de folkene som delte den kulturen, ikke var oppmerksomme på det på dette tidspunktet, virker det like fornuftig å gi dem en gruppeidentitet (nå som det er erkjent) som det er å omtale steinalderens folk som «steinaldermennesker», selv om de utvilsomt ville oppfattet seg selv som «moderne mennesker».

De atlantiske kelternes verden

Men før vi går videre, må vi tømme sinnet for det middelhavske verdenssynet der universets varme sentrum er det solfylte Middelhavet, og et sted som Orknøyene ville bli oppfattet som verdens ende – et fjerntliggende og ugjestmildt sted i utkanten av den kjente verden. Det var trolig slik romerne så på saken, men den keltiske verden – verden slik kelterne selv så den – var ikke nødvendigvis slik overhodet.²

Kommunikasjon mennesker imellom hadde en tendens til å utvikle seg i forbindelse med vann. Sjøveiene og elvene var de naturlige ferdselsårene, særlig når det var tungt gods som skulle transporteres. Fordi det var et hav, utgjorde Middelhavet et slikt kommunikasjonsnettverk, men det gjorde også Europas atlantehavskyst. Snarere enn å være en serie avsidesliggende steder i utkanten av den siviliserte verden representerte bosettingene langs atlantehavskysten et nettverk av beslektede samfunn.

Dette nettverket har røtter svært langt bakover i tiden. Helt tilbake til fjerde millennium f.Kr. ble polerte steinøkser laget av dioritt (magma som har størknet under jordoverflaten) fra det sentrale Bretagne fremstilt og distribuert i stort omfang. Og radiokarbondatering har vist at de megalittiske monumentene i den atlantiske kystregionen overhodet ikke har hatt forbilder fra Middelhavet. Det virker som om det i uminnelige tider eksisterte nær beslektede trossystemer med tilknytning til kosmos og død i dette området, og at både Portugal, det sørlige Bretagne, Irland og Orknøyene var nyskapende sentre med en kunst og arkitektur som lignet på hverandre.

Tidligere har man alltid antatt at store folkevandringer var årsaken til at slike likheter spredte seg, og at keltisk kultur kom med folkeforflytninger fra Mellom-Europa. I den senere tid har imidlertid arkeologer antydnet at kulturer ofte sprer seg via korte sjøreiser og elvereiser og knytter sammen spredte og muligens uensartede samfunn i et nettverk av handel og kommunikasjon.

Tilbake i forhistoriske tider representerte atlantehavskysten en «forbløffende oppvisning i felles kultur».³ Halsornamenter laget av gull utvunnet i Irland dukker opp i Cornwall, Normandie og Bretagne; halsringer fra det sørlige Iberia er funnet i Bretagne og det nordlige Irland. Til alt hell for oss hadde disse folkene en temmelig merkverdig vane: De var svært oppsatt på å kaste en masse av sine mest verdifulle eiendeler

i sumper og innsjøer eller grave dem ned i bakken. Uansett hvilken grunn de måtte ha for en slik vanvittig øding av ressurser, innebærer det at vi sitter med enkelte spor fra deres verden. Når vi kommer frem til jernalderen, blir felleskulturen langs atlanterhavskysten enda mer tydelig i form av ofringer av sverd, skjold og spyd som gir bevis på et felles verdisystem og noen ganger avslører likheter i utformingen.

Derfor er det mulig at den kulturen og de språkene vi nå betegner som «keltiske», ikke ble brakt til Vest-Europa av folk som invaderte fra øst, men kan ha vært stedegne for atlanterhavskysten. Kelternes opphav kan med andre ord være å finne i Atlanterhavets kystnettverk.

Men elver var også viktige ruter for kulturell overføring. Det er grunnen til at den keltiske identiteten var så sterk i den vestlige delen av Mellom-Europa – i de regionene nord for Alpene som ble drenert av de store elvene Donau, Rhinen, Rhône, Sâone, Seine og Loire. Vi vet bare ikke hvilken vei strømmen gikk.

Det vi vet, er imidlertid at fra rundt 400 f.Kr. begynte keltere fra Donau-regionen å krysse Alpene og slå seg ned i Nord-Italia rundt innsjøene Lago di Como og Lago Maggiore. De hadde også en bosetting i det som i dag er Milano. Kanskje ikke så overraskende bedrer våre kunnskaper om kelterne seg når de begynner å ta kontakt med den klassiske antikkens tvers igjennom lese- og skrivekyndige verden.

Hvor barbariske var kelterne?

En stor del av den oppfatningen vi har om jernalderens keltere, stammer i høyere grad fra grekerne enn fra romerne.⁴ Platon slo dem i hartkorn med en haug andre barbarer som var krigerske og syntes det var stas å drikke seg sanseløse. Storsuping er et tilbakevendende tema i beskrivelsene av kelterne i løpet av de neste 800 årene. Diodorus Siculus («Sicilieren»), som skrev i 1. århundre e.Kr., skildrer prototypen på skikkelige lømler – «vindrakere» kunne vært en mer passende betegnelse. Han forteller oss at «de er i høy grad avhengige av bruk av vin».⁵ De tynner den ikke ut med vann, slik grekerne gjør, og de drikker til «de segner sanseløse om eller når en tilstand av galskap».⁶ Lyder det velkjent?

Det er tydelig at kelterne ikke var karer som en greker med respekt for

seg selv ville be til middag: «De ser ut som tre-demoner, håret deres er tjukt og raggete som en hesteman. Noen av dem er glattbarberte, men andre – især de av høy rang – barberer kinnene, men lar det bli igjen en mustasje som dekker hele munnen, og som når de spiser og drikker, fungerer som en sil og fanger opp matrester.»⁷

Det som i særlig grad sjokkerte de konservative patrisierne i den klassiske verden, var den vulgære måten kelterne kledde seg på: «Gallerne legger for dagen en ... hang til pynt. De går med gullkjeder rundt halsen og armbånd på armene og rundt håndleddene, og de som har en viss status, har plagg som er farget og brodert med gull.»⁸ Det er lett å forestille seg de sobre romerne i deres enkle, hvite togaer som hvisker og tisker om alt det underlige dingeldangelet! Alt sammen var tegn på en alvorlig moralsk svikt som uunngåelig ville avsløre seg i kamp: «Denne overfladiske karakteren gjør dem utålelige når de erobrer, og fyller dem med panikk når noe går galt.»⁹

På den annen side måtte man ikke ta for lett på dem – saken var jo at de var de selvsamme hodejegere som drog rundt og «hengte fiendenes hoder ned fra halsen på hestene når de vendte tilbake fra kamp, for så å spikre dem opp på portene sine slik at folk kunne beskue dem».¹⁰

Og hva mer var, de var store! Britannerne (som klassiske forfattere skiller fra kelterne) var spesielt høye. Strabon så dem med sine egne øyne: «Selv så jeg i Roma rene guttunger som raget så mye som en halv fot over de høyeste folkene i byen», forteller han med en viss ærefrykt, men skynder seg å tilføye at det er ingen grunn til at kortvokste, men pene romere skal misunne dem, for bortsett fra sin høyde «var de hjulbente og hadde ingen fine trekk noe annet sted på kroppen».¹¹

Kelterne var også voldsomt aggressive og lette å provosere: «Hele rasen ... er krigerisk, lidenskapelig og alltid rede til å slåss ... Enhver kan hisse dem opp når, hvor og med ethvert påskudd han måtte ha ...» Det lyder som om turring av keltere må ha vært en vanlig romersk fritidssysel. Men ved nærmere ettertanke kanskje ikke, for det var mange av dem! «Styrken deres skyldes både kroppsstørrelsen og i tillegg deres store antall.»¹²

Strabon, som skrev i 1. århundre e.Kr. slik han gjorde, avslørte en tydelig nervøsitet overfor kelterne som mangler i de eldste kommentarene. Omkring 400 år tidligere virket det ikke som om hans greske med-

borgere hadde noe å frykte fra kelterne. Hellanikos fra Lesbos, en historiker fra 5. århundre f.Kr., kunne fortelle at de «praktiserte justis og rettskaffenhet». I det følgende århundret beskrev historikeren Eforos hvordan de hadde «de samme skikker som grekerne» og stod på svært vennskapelig fot med dem.

Alt dette forandret seg i 279 f.Kr., da keltere fra nedre del av Donau gjennomførte et bredt anlagt angrep på Hellas. Vi vet egentlig ikke hvorfor kelterne ble mer aggressive, hvis det overhodet var det som skjedde, men kanskje det «store antall» Strabon snakker om, varsler en befolkningseksplasjon som tvang kelterne til å se seg om etter nye territorier. Eller kanskje det ganske enkelt var en kulturell forandring. Det synes ikke å være noe tvil om at på denne tiden utviklet noen keltiske samfunn en heroisk kultur basert på en krigerelite. Mot og ære ble helt avgjørende og gav grekerne mye å beundre. Strabon lovpriste deres oppfatning av plikt overfor hverandre. «Deres ærlighet og enkelhet fører til at de lett danner klikker, og alle føler seg indignert over noe som fremstår som urettferdighet mot hans nabo.» Men i siste instans innebar denne enkelheten at de kunne bli overvunnet av en overlegen sivilisasjon: «De er enkle og ikke ondsinnede. Blir de provosert, stormer de i flokker for å kjempe, åpent og uten forholdsregler. Og dermed blir de lett beseiret av dem som benytter strategi.»¹³

Kanskje ikke så overraskende begynte grekerne å sentimentalisere kelternes kamp. Ideen om Den døende galler ble et tema innenfor gresk skulptur, der en muskuløs heroisk ungdom med en halsring av gull grasiøst utånder etter et sverdstikk. Romerne kopierte flere av disse i marmor, og en Døende galler er i dag å se i Capitol.

Både grekerne og romernes holdning fremstår som noe nedlatende, men hvorfor ikke? Saken var jo at kelterne på alle måter var underlegne, med dårligere teknologi, færre ferdigheter og mindre vitenskap og forståelse. For oss, som ser historien i etterpåkløskapens lys, virker det helt unngåelig at romerne triumferte over disse modige, men tilbakestående folkene.

Men det var ikke slik det var. Det var på ingen måte slik det var.

Keltisk militærteknologi

Sett med romerske øyne manglet kanskje kelterne kampstrategi, men våpnene og utstyret deres stod ikke noe tilbake for den romerske hærens. I tidligere tider kan det ha skjedd at noen av kelterne kastet seg nakne ut i kamp, men i 1. århundre f.Kr. var de blitt mestre i å lage rustninger.

Da gallerhøvdingen Vercingetorix påførte Cæsar hans første militære nederlag i 53 f.Kr., kunne man – om man rett og slett dømte etter utseendet – hatt problemer med å vite hvem som var hvem på slagmarken. Det var karer med romerske hjelmer, men de var ikke romere – de var gallere. Romerne var de som hadde bronsehjelmer med ganske imponerende hjelmbusker. Senere kopierte de den mer solide designen på den galliske hjelmen med dens karakteristiske kinnbeskyttere.

I tillegg hadde kelterne bedre skjold enn romerne. «De har mannstore skjold,»¹⁴ skriver Diodorus Siculus, «dekorert på en måte som er særegen for dem. Noen av disse har dyktig støpte utstikkende figurer i bronse, ikke bare til pynt, men som beskyttelse.» Romerne var kjappe til å ta opp den keltiske måten å lage skjold på og gjøre den til sin. De kopierte også diverse keltiske våpen og overtok de keltiske navnene på dem. Det latinske ordet for et lett spyd, *lancea*, var hentet fra gallerne i Spania, det keltiske ordet *materis* ble et romersk ord for kastespyd, og *gaesum*, som betydde langt kastespyd, ble også lånt fra kelterne.

Da romerne kom til Britannia, oppdaget de et annet teknologisk fremskritt, nemlig stridsvognen med to hjul. Det kan virke underlig for dem av oss som er vokst opp med *Ben Hur*, at romeren lot seg overraske av disse stridsvognene på slagmarken, men slik var det. Det var den dyktigheten britannerne la for dagen når de styrte sine stridsvogner og bruken av dem, som gjorde størst inntrykk på Cæsar.

Stridsvognene deltar i kampen på følgende måte: Først kjører angriperne rundt på alle kanter og kaster sine spyd. Fiendens rekker bringes da i forvirring både av støyen fra hjulene og av de fremstormende hester ... De kombinerer altså rytteravdelingens mobilitet med fotfolkets stabilitet.

Og så dyktige blir de ved daglig trening at de har full kontroll over kjøretøyene selv når de kjører nedover bakker i galopp, og på et øyeblikk kan de bremse og snu. De kan også løpe på vognstangen, stå på åket og kaste spyd, og så lynsnart løpe tilbake til selve vognen.¹⁵

Alt dette var fullstendig nytt for de romerske soldatene: Cæsar fortsetter med å si at folkene hans var «uroilige over det nye i denne måten å kjempe på», og at han ble tvunget til å trekke dem tilbake fra slagmarken.

Stridsvogner hadde vært i bruk langt tilbake i tiden i Det nære Østen, men var blitt erstattet av rytteravdelinger. Romerske stridsvogner var enten tunge og klumpete kjøretøyer som ble brukt i parader, eller superlette, spesialiserte konkurransekjøretøyer. Britannerne hadde imidlertid foretatt betydelige forbedringer i utformingen, og – som Cæsar bemerker – virkelig lært seg kunsten å mestre dem. Men til tross for bevisene utgjør hestetrukne stridsvogner en svært viktig del av myten om romersk overlegenhet. *Collins' English Dictionary* definerer for eksempel «chariot» (stridsvogn) som «et tohjuls, hestetrukket kjøretøy brukt i det gamle Egypt, Hellas, Roma osv. ...». Britannerne blir ikke nevnt. Og likevel var det faktisk kelterne som var ledende innenfor utviklingen av hjultransport.

Det gravgodset som inngikk som en del av begravelsseremoniene, gir en god pekepinn om hva som ble verdsatt av folk, og rike keltergraver omfatter av og til en vogn og et digert drikkekar. For eksempel er det et gravkammer ved Hochdorf i Sørvest-Tyskland som skriver seg fra 5. århundre f.Kr. Den døde passer med Strabons beskrivelse av kelterne som store, formidable krigere – han er 188 centimeter høy – og han ligger på en stor bronsesofa omgitt av vegger behengt med tepper. Han må ha vært en fryktinngytende kriger – rent bortsett fra at det ikke var noen våpen her med unntak av en dolk. Graven inneholder bare en stor gryte til mjød, drikkehorn og en vogn som fyller nesten halve kammeret.¹⁶

Det virker som om romerne hentet sin hjultransport fra kelterne. Det tyder i hvert fall det lingvistiske bevismaterialet på. Selv om de tidligere innbyggerne i Italia, etruskerne, hadde kjøretøyer med hjul, var hjulfelgene skrøpelige – de ble laget ved å sette sammen flere deler ved hjelp av plugger. Kelterne fant opp en metode for å lage hele felgen av

et enkelt stykke varmebøyd tre. I Asia ble jern festet til felgen for å styrke den, men kelternes håndlag med jernarbeid gjorde at de kunne legge et helt jerndekk på hjulet og gjøre det enda sterkere og mer driftssikkert.¹⁷ Så det latinske ordet for en tohjult vogn, *carpentum*, ble importert fra gammelkeltisk. Det har overlevd i moderne engelsk som *carpenter* (snekker). Og en hel del andre ord for ulike former for vogner og kjer-rer finner veien til latin fra keltisk: *carruca*, *carrus*, *essedum*, *reda*, *petor-ritum*, *covinarius*, *plaustrum*.

Selv det latinske ordet for hest, *caballus*, ser ut til å ha kommet fra kel-tisk og omsider gitt oss de engelske ordene *cavalry* (kavaleri) og *cava-lier* (rytter, kavaler). Og som selve nådestøtet oppstod det latinske ordet for et forbund, *leuca*, hos kelterne.

Hvem anla veiene?

Hvordan kan det så ha seg at romerne anla veier og kelterne ikke gjorde det? Vel, svaret er uhyre enkelt: Kelterne anla veier. Vi vet om dem bare på grunn av dem som er bevart på steder der ingen romersk vei ble anlagt oppå. Disse keltiske veiene ble laget av tre og lagt over myrområder som de gjennom århundrene har sunket ned og blitt bevart i.

Som sedvanlig gjorde «romerne-var-de-største»-versjonen av histo-rien de gamle veiene usynlige inntil helt nylig. En av de best bevarte jernalderveiene er å finne ved Corlea i Irland, men det var først i 1980-årene at folk innså hvor gammel den egentlig er. Lokalt var den kjent som «Danenes vei», og den allmenne oppfatningen var at den var fra vikingtiden eller senere. Det var først da man begynte å datere tømmer ut fra vekstringene at sannheten kom for dagen: Det var felt i 148 f.Kr.

Men det som virkelig er overraskende, er at treveier som er anlagt på den samme måten og på den samme tiden, er funnet langt inn på kon-tinentet helt til Nord-Tyskland. Det virker som om kelterne var svært dyktige veibyggere, og anleggingen av disse treveiene var ingen dårlig ingeniørbragd. Eikeplanker ble lagt oppå underliggere av bjerk, og vei-ene var brede nok til at to vogner kunne passere hverandre. Og ikke nok med det, keltisk veibygging fulgte ikke nødvendigvis etter romernes. Den første romerske veien var Via Appia, anlagt i 312 f.Kr., men den

såkalte «Upton Track» i Sør-Wales, en trevei lagt ut over mudderslettene langs munningen av Severn, skriver seg fra 5. århundre f.Kr.

Og nå kaller vi romerske veier «veier» og de bevarte keltiske veiene «tråkk» eller «veifyllinger» – ikke veier i det hele tatt, bare en eller annen barbarisk sti.

Tekstenes upålitelighet

En av de viktigste grunnene til at vi gjerne oppfatter kelterne som «barbariske» og romerne som «siviliserte», er at vi har så mye nedtegnet materiale på latin og så å si ingenting på keltisk. Ingen keltiske bøker, dikt, vitenskapelige arbeider eller litteratur er bevart fra jernalderen (og med det mener vi før de ble innlemmet i Romerriket). Men det er i seg selv villedende fordi knapt noen romerske tekster har overlevd heller. Vi har ingen latinske manuskripter fra Cæsars tid – den eldste bevarte teksten til Cæsars *Gallerkrigen* ble kopiert tusen år senere.

Den katolske kirke viet seg opprinnelig til å utrydde hedenskap – den eneste gjenværende bronsestatuen av en førkristen keiser, Mark Aurel, er bevart bare fordi man feilaktig trodde at den viste en kristen keiser. Pave Gregor den store (540–604) forsøkte å forby arbeidene til Cicero og skal etter sigende ha brent alle de manuskripter av Livius han fikk tak i.¹⁸ Men munkene i klostrene rundt omkring kopierte omhyggelig de forfatterne de satte pris på. Det er på den måten vi er blitt kjent med romerske forfattere. Men selv slik var det bare fragmenter som ble bevart av disse middelaldermanuskriptene som ble viderekopiert i senere århundrer.

Vi hadde visst enda mindre hadde det ikke vært for irene. Det ser ut til at det skjedde en flukt av intellektuelle fra Gallia til Irland under goter- og hunerinvasjonene på 400-tallet e.Kr., og disse folkene kan godt ha tatt med seg bøkene sine. De kom til et samfunn som på det daværende tidspunkt var kristent, men der kirken var keltisk, ikke romersk-katolsk. Denne irske kirken hadde et langt mer tolerant syn på hedendom og var mer interessert i å bevare kunnskap enn i å ødelegge den. Irske klostere var sentre for kopiering av bøker som ikke var utsatt for noen religiøs sensur å snakke om, og uansett hvor irske misjonærer slo seg ned (i nærheten av Genova i 613, i nærheten av Konstanz i

614, i Péronne i 650), «grunnla de biblioteker som omfattet manuskripter av klassiske forfattere». ¹⁹

Følgelig er det keltiske munkene vi i stor grad har å takke for at verker av latinske forfattere er bevart. Og deres intellektuelle røtter ligger dypt begravd i den hedenske keltiske verden. Jernalderens keltere hadde en klasse bestående av profesjonelle intellektuelle kjent som druider, som åpenbart hadde en makt som bredte seg til alle deler av samfunnet. Som religiøse autoriteter kunne druider gripe inn mellom lærere og gi dem ordre om å nedlegge våpnene. De beveget seg fritt mellom Gallia og Britannia (og trolig andre deler av den keltiske verden). Som voktere av litteratur og historisk, medisinsk, vitenskapelig og religiøs kunnskap hadde de en utdannings- og opplæringsperiode som strakte seg over tjue år, for det var svært mye de måtte mestre.

Det er riktig at en stor del av kunnskapen ikke skulle nedskrives, så keltisk litteratur ble utelukkende overlevert muntlig. Druidene insisterte på det. Cæsar mener at det er fordi «at de som har ervervet lærdommen, ikke skal legge mindre vekt på hukommelsen når de har det skrevne ord å lite på». ²⁰ Men druidene kunne skrive og skrev i forbindelse med mer verdslige formål, og «når de skal skrive noe – både i offentlige og private forhold – bruker de greske bokstaver». Arkeologer har funnet mange tusen inskripsjoner på keltiske språk fra årene før Julius Cæsar. Alfabetet som brukes, er noen ganger latinsk, noen ganger gresk og noen ganger deres eget alfabet, som kalles ogam.

På bakgrunn av den holdningen munkene i Irland hadde, er det ikke overraskende at det finnes ett sted der et omfattende keltisk litterært materiale er bevart. I motsetning til romersk-katolske munkene så irske abbeder det som sin oppgave å engasjere seg fullt og helt i lokalsamfunnene, og de fant ingen grunn til å isolere seg fra samfunnet rundt – selv om det aldri skjønte noe av kristne oppfatninger om familiemoral. En katolsk munk barberte issen, et gresk-romersk tegn på trelldom, som et symbol på at han underkastet seg reglene. En irsk munk barberte forsiden av hodet, slik druidene hadde gjort, for å vise at han videreførte en gammel tradisjon med religiøs og intellektuell autoritet.

Denne unike munkerasen kopierte ikke bare hedenske romerske forfattere, men bevarte også keltiske minner i lovbøker og narrativ litteratur. Det er klart at man må nærme seg dette materialet med en viss

forsiktighet, og ikke bare fordi vi ikke kan være sikre på hvor relevant det var for resten av Europa. Men det finnes litteratursamlinger som *Leinster-boken*, nedtegnet på 1100-tallet, som inneholder fortellinger som utspiller seg i den hedenske keltiske verden, og der detaljene viser at de åpenbart stammer direkte fra den tiden. For eksempel beskriver de krigere som drar ut i kamp i stridsvogner og forlater slagmarken med hodene på sine drepte fiender festet til vogndragene og vender tilbake med disse nifse trofeene. Vi tror at det virkelig skjedde fordi det er beskrevet av greske forfattere som Diodorus Siculus, men disse greske munkene leste ingen greske tekster. Deres kunnskaper stammet fra den muntlige tradisjonen, og de nedtegnet den.

Du tenker kanskje at barbarer som ikke kunne lese og skrive, sikkert hadde temmelig primitive lover, mer eller mindre over samme lest som «rører du bilen min, smadrer jeg trynet på deg». Ikke desto mindre har de irske munkene etterlatt oss en samling keltiske lover som viser seg å være forbløffende avanserte. Det sørgelige er at de nesten ikke er blitt studert i det hele tatt.

Vi kjenner til irsk keltisk lovgivning fra en tekstsamling kjent som Brehon-lovene, oppkalt etter brehoner, eller *brithemuin* («dommere»), som overtok druidenes juridiske funksjoner etter at Irland gikk over til kristendommen. Disse lovene ble skrevet i poetisk form, åpenbart utformet i tråd med bardetradisjonen, fra 600-tallet e.Kr.

Romersk lov og keltisk lov var grunnleggende forskjellige fra hverandre fordi de tjente behovene til samfunn som var grunnleggende forskjellige. Romersk lov beskjeftiger seg hovedsakelig med makten til *paterfamilias* (familiens overhode, den eneste personen som virkelig teller i lovverket) og hans rettigheter til eiendom og i forretningsammenheng. Brehon-lovene beskjeftiger seg med de pliktene klansmedlemmer har i tilnytning til jord som eies ikke bare av enkeltindivider, men av grupper, med reglene om hierarki og de forpliktelsene hele samfunnet har overfor sine medlemmer. De er lenge blitt betraktet med dyp mistenksomhet på grunn av sitt opphav, fordi teksten er fra kristen tid, og fordi den er skrevet i poetisk form. Dette er et ypperlig eksempel på pro-romerske fordommer i vestlig kultur: Faktum er at romersk lov ikke er stort bedre bevitnet enn keltisk lov. Vi bare liker å tro at den er det.

Romersk lov var fullstendig glemt i middelalderens Europa inntil en

kopi av keiser Justinians lovkodeks ble funnet i Italia i 1070. På grunnlag av det dokumentet ble det opprettet lovskoler, og det begynte med Universitetet i Bologna, grunnlagt i 1088. De som ble uteksaminert fra disse stedene, tjente fyrster og kjøpmenn, og resultatet var at på midten av 1500-tallet oppfattet Europa seg som styrt av romersk lov. Men denne romerske loven var i virkeligheten ikke noe i nærheten av den loven man fulgte i Romerriket. Ikke bare var den teksten middelalderens lærde benyttet, forskjellig fra originalen, den var under alle omstendigheter fra en senere bysantinsk lovkodeks skapt av en reformivrig keiser.

Alt det vi i virkeligheten vet om den romerske loven som rådet i Europa, kommer fra en lærebok fra 100-tallet av en mann ved navn Gaius, og frem til 1800-tallet kom mesteparten av det som var kjent om dens innhold, fra et resymé i lovkodeksen til en visigotisk konge, Alarik 2., skrevet i 506. I 1816 ble en fullstendig tekst funnet i et manuskript fra 500-tallet, men det var en palimpsest, det vil si et pergament som var overskrevet én eller flere ganger, og kristne tekster var skrevet over de opprinnelige. Dette var vanlig praksis innenfor kirken i middelalderen, delvis fordi pergament var dyrt, men hovedsakelig fordi det var en praktisk måte for kristenheten å erstatte den hedenske fortiden på. Det var en overlagt hellig ødeleggelsesgjerning.

Til alt hell for oss ble ødeleggelsen ufullstendig utført, og resultatet var at en stor del av boken fortsatt var leselig. Men det er et temmelig spinkelt grunnlag for den utbredte oppfatning at romersk lov i stor grad ble bevart gjennom tidene. Det kan med rette hevdes at vi har langt bedre vitnemål om keltisk lov, men vi vier dem bare ingen oppmerksomhet. I stedet er vi blitt oppmuntret til å tro på den romerske historikeren Polybius fra 2. århundre f.Kr., som skriver at kelterne «ikke hadde noen som helst kjennskap til kunst eller vitenskap».²¹

I virkeligheten ser det ikke ut til at Polybius visste noe særlig om kelterne. De hadde kunst, produksjon, litteratur og lovverk. Og mest forbløffende av alt er de tegnene som tyder på at de benyttet avansert matematikk.

Coligny-kalenderen

Ingen steder får man en bedre demonstrasjon av denne tendensen til å gi romerne ros for deres teknologiske fremskritt samtidig som man overser kelternes bragder, enn i det underlige tilfellet med Coligny-kalenderen. Selv om den ble oppdaget sent på 1800-tallet, forble denne forbløffende oppfinnelsen – et definitivt bevis på hvor avansert keltisk matematikk var – oversett og ikke anerkjent gjennom mesteparten av 1900-tallet.

I 1897 grov en mann som spadde opp en åker utenfor den lille byen Coligny i den østlige delen av Midt-Frankrike, opp 153 bronsefragmenter dekket med keltiske ord som dreide seg om månefaser og religiøse fester. Da puslespillet til slutt var satt sammen, gikk det opp for arkeologene at de satt med en gammel keltisk kalender, selv om ingen klarte å finne ut av hvordan den fungerte. Det skulle gå nesten hundre år før noen oppdaget hvilket oppsiktsvekkende funn dette var – det var en oppdagelse som skulle revolusjonere vår forståelse av kelterne og deres intellektuelle bragder.

I 1989 ble en ung amerikansk akademiker ved navn Garrett Olmsted interessert i kalenderen. Skjebnen ville det slik at Olmsted ikke bare hadde omfattende kunnskaper om kelterne, men også var matematiker og systemingeniør – nøyaktig den rette kombinasjon av ferdigheter som skulle til for å knekke koden.

Kalendere er innfløkte greier. Hver måned burde starte ved nymåne, men ved slutten av et år med tolv månemåneder blir det bortimot elleve dager til overs. Og hverken en måned eller et år varer et nøyaktig antall dager. Olmsted viste at disse barbarene hadde regnet seg frem til et kalendersystem som gjorde at de kunne starte hver måned ved nymåne – månekalenderen – uten at deres religiøse fester mistet sin nøyaktige plassering i året – solkalenderen.²² Han konkluderte med at beregningssystemet de benyttet, lå forut for alt annet som ble oppfunnet på mange århundrer.

De utregningene dette omfatter, er temmelig overveldende, men oppfatningen om at kelterne var så lite fremmelige intellektuelt sett, var så sterk at franske arkeologer i begynnelsen nektet å utgi Olmsteds

arbeid, og følgen var at han ble nødt til å utgi det i Tyskland. Ligningen «barbarisk = uutviklet» har gjort oss blinde for betydningen av mange «barbariske» gjenstander, og den vil bli et tilbakevendende tema i denne boken.

Hvis du har lyst til å se hva som skjer hvis man ikke klarer å utføre disse kompliserte kalenderkalkulasjonene, så kast et blikk på romerne. Deres kalender var så håpløs at i 1. århundre f.Kr. var det oppstått et avvik på omkring tre måneder. Vercingetorix' hær startet sin beleiring av Alesia 25. juni, men ifølge romerne skjedde det i september.

Kalenderen deres var en sånn katastrofe at noen få år senere droppet romerne hele ideen med å forsøke å knytte månedene sine til nymånen. Julius Cæsar gav en gresk astronom i oppdrag å utarbeide en ny kalender for Roma – det eneste som krevdes, var at den skulle plassere samme dato på samme tid av året hvert år. For å få dratt den i gang måtte han begynne med et år på 445 dager, noe som er grunnen til at det året ble kalt *annus confusionis*. Kelterne lå antakelig på bakken og vred seg i latter.

Men selv den nye julianske kalenderen fungerte ikke særlig bra. Man var nødt til å gå løs på den igjen på slutten av 1500-tallet for å skape vår moderne kalender, som ifølge Olmsted ikke er noe bedre enn den kelterne benyttet.

Europas jernmestre

Det er først nå historikerne begynner å revurdere nivået på keltisk vitenskap og ingeniørkunst. Fra tidlige tider var kelterne Europas jernmestre. En keltisk smed ble oppfattet som en magiker, en mann som kunne ta en steinklump og omdanne den til et magisk nytt stoff – et utspekulert bearbeidet stålblad som var skarpt nok til å skjære seg gjennom bronse eller vanlig jern. Da St. Patrick gjorde seg klar til å bekjempe hedendommen i Irland, skal han etter sigende ha skrevet en bønn, «St. Patricks brystpanser», som omfatter følgende linjer:

Jeg påkaller i dag alle disse dyder
mot enhver fiendtlig ubarmhjertig makt
... mot trylleformularene til kvinner og smeder og druider,
mot enhver kunnskap som binder menneskets sjel.

Smedenes trylleformularer settes her i klasse med de mektigste magikerne av alle, kvinner og druider. Metallbearbeidingsvitenskap var en hemmelig og mystisk kunst, og romerne hadde ikke like god innsikt i den som kelterne – ikke bare i forbindelse med våpen, men også til fredeligere formål.

Kelternes mestring av metallteknologi satte dem også i stand til å utvikle avanserte gårdsbruk. Vi vet at man i Britannia hadde plogskjær av jern fra rundt 300-tallet av fordi det i en helligdom i Frilford ved elva Ock i nærheten av Abingdon i Oxfordshire – et sted som hadde vært bosatt fra omkring 350 f.Kr. – ble funnet et plogskjær av jern under en av sentralsøylene, der den var gravd ned, muligens som et votivoffer. Det er ikke urimelig å anta at tempelet var en av de første bygningene som ble reist, og at plogskjæret av jern ble ofret på den tiden da grunnmuren ble laget.²³

Kelternes bruk av metall gjorde at de til og med kunne finne opp en innhøstingsmaskin. Den romerske historikeren Plinius, som skrev i 1. århundre e.Kr., gir oss bare en skriftlig beretning om innretningen: «På de store eiendommene i provinsene i Gallia kjøres uhyre store rammer forsynt med tenner langs kanten og monteret på to hjul, gjennom maisen av et oksespann som skyver den bakfra.»²⁴ Romerne kalte den den *galliske vallus*. Historikerne trodde ikke det kunne være sant, før det ble funnet basrelieffigurer som tydeligvis viser nettopp en slik innretning. Den var en slags kam på hjul som slo av maiskolbene og sendte dem ned i en beholder som kunne minne om gressamlere på en gressklipper. En replika ble bygd og utprøvd i 1980-årene.²⁵ Det virker som om det ikke er spor å finne av den etter 200-tallet e.Kr., og innhøstingen ble et ryggslitende arbeid med lå inntil maskinen ble gjenoppfunnet i 1831.

Enklere keltiske redskaper ble værende i bruk. Kelterne forbedret måten trehåndtak ble festet til jernblad på. Som en følge av det skiller de spadene og sigdene, høygaflene, øksene og låene som ble brukt av keltiske jernalderbønder, seg lite fra de redskapene vi bruker i dag.

Den økte verdsetting keltisk teknologi har vært gjenstand for de siste årene, skyldes især den eksperimentelle arkeologien som ble utviklet på Butser Ancient Farm i Hampshire i England. Her er teknikker man i sin tid fnøs av, blitt satt på prøve på de mest mulig praktiske måter, med

den følge at vi ofte er blitt nødt til å endre vår oppfatning av keltisk ekspertise. Det viste seg at de gamle kelterne visste hva de holdt på med.

Det enkleste eksemplet på denne revurderingen av gammel teknologi er kanskje måten de oppbevarte det de høstet på. I mange år hadde arkeologer latt seg forundre over at de fant korn og andre tørrvarer gravd ned i bakken. Det lot til å være stikk i strid med sunn fornuft å hevde at nedgraving kunne holde mat tørr og fersk. Men da teknikken ble utprøvd, viste den seg likevel til alles store overraskelse å fungere. Det som skjer, er at kornet i den ytre delen av lagringsgropa, det som er i kontakt med de fuktige veggene, spirer, forbruker det som finnes av oksygen, og gir fra seg karbondioksid. Dette skaper et anaerob miljø der kornet vil holde seg i perfekt tilstand en tid.

Keltiske byer

Det har vært lett å undervurdere kelternes teknologiske prestasjoner fordi så mye har forsvunnet eller er blitt misforstått. Det samme gjelder det keltiske leveviset generelt. Måten de levde på, har forsvunnet under et skred av romersk stein og propaganda. Akkurat som vi kaller romerske tråkk «veier» og keltiske veier «tråkk», kaller vi romerske bosettinger «byer» og keltiske «åsført» eller gir dem et romersk navn, «oppida». Det er vinklingens kraft; ordet *oppidum* ble brukt av Cæsar i betydningen «befestet bosetting». Hadde han noen gang skrevet om Jerusalem, ville han trolig ha kalt byen et «åsført».

Språk er ikke det eneste som har skjult kelternes urbane sivilisasjon for oss. Byene deres ble ganske enkelt utslettet av romernes erobring og forsvant enten under dyrkbar mark eller ble erstattet med romerske bygninger. Romerske byer ble anlagt etter et annerledes prinsipp – de var fremfor alt administrative sentre og steder der man drev inn skatter. En romersk by var bygd opp omkring to gater som krysset hverandre i rett vinkel, og dens hjerte bestod av noen offentlige bygninger som representerte rikets myndighet, og som umiddelbart var gjenkjennelige som romerske. De omfattet templer, basilikaer, bad og ofte amfiteatre. Ettersom keltiske byer ikke så slik ut og tjente et annet formål, har det tatt oss lang tid å gjenkjenne dem.

Den keltiske verden var et sted for handel, og keltiske byer var han-

delssentre som ofte var nær knyttet til gruvevirksomhet. Formodningen om at kelterne bodde i primitive hytter, er en stor feiltakelse, for selv langt utenfor byene hadde de ofte hus av betydelig omfang. Et gallisk våningshus var for eksempel ofte en stor, rektangulær bygning i to etasjer der interiøret noen ganger bestod av et enkelt stort rom, andre ganger av mange forskjellige kamre.

I Britannia ser det ut til at en eldre tradisjon med runde hus fra kulturen langs atlantehavskysten har overlevd inn i 1. århundre f.Kr. Men disse kunne være overraskende avanserte. I Chysauster Ancient Village på halvøya Land's End i Cornwall finner vi rester etter steinhus med stråtekte tak bygd rundt et gårdsrom. Gulvene var av stein og – snakk om overraskelse – det gikk rør under dem. Hvor barbarisk er det?

Keltiske husbyggere nøt stor anseelse og hadde profesjonell status. I irsk tradisjon ble en byggmester kalt *ollamh* – som har overlevd i det moderne irske ordet for «professor». Han ble svært godt betalt og mottok et årlig forskuddshonorar. Og slike menn fortjente det. Keltiske husbyggere viste eksempler på oppsiktsvekkende oppfinnsomhet og dyktighet. Den klareste demonstrasjonen av deres ekspertise er kanskje *crannog*, et rundt hus med reisverk av tre, bygd på en kunstig øy midt ute i en innsjø eller en elvemunning eller på marskland. Man fylte opp med kampesteiner til de brøt overflaten i vannet eller myra, og grunnmuren ble bygd ved at tømmer ble brukt sammen med steiner. Husene kunne være helt opptil 15 meter i diameter.

Fra 2. århundre f.Kr. vokste den keltiske handelen betraktelig, og det samme gjorde antallet byer. Noen av dem var svært store. En av de største var Manching i Sør-Tyskland. Det var vindelicenes hovedsete og hadde bymurer som var åtte kilometer i omkrets. Byen ble trolig brent ned av romerne i 15 f.Kr.

Den mest spektakulære av alle keltiske byer ligger også i Sør-Tyskland, mellom Stuttgart og Ulm. Dessverre er stedet ikke blitt skikkelig utgravd, og byens navn er fortsatt ukjent, men murene omgav et usedvanlig stort byområde som dekket mer enn 15 kvadratkilometer. Bare for sammenligningens skyld: Aventinermuren som gikk rundt Roma i 1. århundre e.Kr., hegned bare inn en firedel av det.

En keltisk by som for tiden graves ut, er Bibracte, som ligger på en

åstopp i det sentrale Frankrike. Innbyggerne slo sine egne mynter fra 3. århundre f.Kr. til 50 e.Kr. – først i gull, deretter i sølv, med samme verdi som den romerske *denarius*. Det var et viktig sted – det vet vi fordi Cæsar forteller oss det. Han valgte faktisk å bo der under sin erobring av Gallia mens han skrev sin beretning om den. Manuskriptet ble sendt til Roma i hui og hast for å bli lest opp for offentligheten – det var et ledd i Cæsars PR-kampanje for å skaffe seg ry som storkar i hjembyen. Og det var tidligere alt vi visste om Bibracte. Byen forsvant ganske enkelt og ble jordbruksland og skog. Men nå har arkeologene klart å avdekke fakta om Bibracte som passer inn i det nye bildet av det keltiske samfunn som dynamisk, med lese- og skriveferdigheter og en europaomspennende handelskultur med et solid økonomisk grunnlag der man brukte penger når man gikk for å handle.

Det som har dukket opp, er spor etter en stor by med en travel hovedgate med verksteder og butikker basert på handel med jernvarer fra gruvene i nærheten, der man laget og solgte redskaper, smykker og emaljerte pyntegjenstander. Videre arbeidet de også med glass, fremstilte perler og armbånd og slo mynter med så lave verdier at de kunne brukes som vekslepenger. Hver butikk hadde sin egen lagerkjeller. Byen dekket 135 hektar og var inndelt i spesielle soner. Det fantes håndverkssentre og religiøse sentre, og det aristokratiske boligområdet omfattet svært flotte hus.

Byer som Bibracte var knyttet til handelsruter som strakte seg helt til Afrika og Kina, men mesteparten av handelen foregikk med den romerske verden, og både Roma og gallerne kom svært godt ut av ordningen. Det er åpenbart at man ikke driver forretninger av denne typen ved å basere seg på feiljusterte vekter og å rope «*Vae victis!*» til kundene – alt sammen befinner seg milevis unna Brennus' keltere.

Plyndringen av Gallia

NÅR MAN TENKER PÅ all den fantastiske rikdommen som fantes i Roma, kan det virke merkelig at romerne gadd å påta seg alt bryet med å erobre de lutfattige barbariske nasjonene som grenset opp mot deres rike. Selv sagt forelå alltid nødvendigheten av å sikre hjemlandet og doktrinen om forkjøpsangrep som drev dem til å angripe før de selv ble angrepet. Men kan det ha vært en annen grunn også?

Omkring midten av 1. århundre f.Kr. utstedte den galliske høvdingen Vercingetorix en serie gullmynter som bar hans navn og et idealisert portrett, muligens med Aleksander den stores far, Filip av Makedonia, som forbilde. Bortsett fra fraværet av en mustasje på Vercingetorix (trass i Diodorus Siculus' forsikring om at alle overklassemenn hadde det), viser det mest slående trekket ved mynten seg når man sammenligner den med en romersk gullmynt fra samme tid.

Fordi det ikke finnes noen. Romerne hadde ikke nok gull til å slå gullmynter. Ikke før de erobret Gallia. Det var der gullet fantes.

Keltisk gull

Kelterne hadde i virkeligheten hentet ideen til myntslaging fra grekerne før romerne gjorde det. De insubriske kelterne i Nord-Italia slo sine egne mynter femti år før romerne forstod noe som helst av det. Og forskjellige samfunn og fyrster fortsatte å slå mynter av gull og sølv fra 4. århundre f.Kr. og utover. På Cæsars tid hadde romerne selvsagt mynter, men de var i sølv eller bronse. Fra tid til annen var det blitt utstedt gullmynter, men det hadde opphørt på Cæsars tid, for Roma hadde ganske enkelt ikke det gullet som trengtes.

Inntil svært nylig var ikke historikerne klar over at Gallia var så rikt. Man trodde at gallerne skaffet seg gullet sitt ved å selge slaver til rikere folkeslag, trolig i det østlige Middelhavet. I dag vet man imidlertid at gallerne kom fra hundrevis av gruver.¹ Béatrice Cauuet, som har gravd ut mange av dem, anslår at de må ha produsert bortimot 70 tonn av det. Man har funnet 30 meter dype gullgruver i Dordogne, med gallerier avstivet med pitprops, og der det ble brukt pumper basert på arkimedesskrueprinsippet for å unngå at de ble oversvømt. Dette står i dramatisk kontrast til gamle oppfatninger om det førromerske Gallia. Det ingeniørarbeidet som ligger bak, er så dyktig utført at det inntil nylig ble antatt å være romersk. Det er tydeligvis vanskelig å tenke seg at ville barbarer med digre mustasjer fikset sånne ting.

Det ligger i sakens natur at gruvearbeidere ikke kan produsere sin egen mat, og følgelig må de basere seg på en infrastruktur med jordbruk og handel for å klare seg. Det betyr at all gruvedrift i større skala krever en kompleks og avansert sosial organisering å støtte seg på.

Dette var ikke noe enkelt stammesamfunn, men en kompleks verden med spesialisert industri som leverte gullbarrer til myntverk og smykke- makere hundrevis av kilometer unna – i rundt 300 år. Og kelterne hadde selvsagt ingen som helst hemninger når det gjaldt å vifte med alt gullet de produserte. Å gjøre det var en del av deres kultur: Menn som kvinner malet seg ut med glitter så det holdt – gullbånd rundt halsen, gullarmbånd og gullarmringer, gullbrosjer, gullspenner og gullringer – til og med tunikaer brodert og dekorert med gull.²

Med romerske øyne var ikke kelterne lutfattige villmenn som karet sammen til livets opphold, de må tvert imot ha fremstått som irriterende rike. Noe som trolig forklarer en hel del – særlig hvorfor romerne ble så interessert i kelternes verden.

Cæsar invaderer Gallia

En ting vi kan være sikre på, er at Julius Cæsar ikke var interessert i å overta Gallia for å bli bedre kjent med de innfødte. Cæsar var en ambisiøs førtiårig senator som så seg om etter en metode for å blåse nytt liv i en karriere som var på hell. I 61 f.Kr. hadde han pådratt seg en gjeld som tilsvarte 25 tonn sølv³, og var avhengig av en sponsor som var mil-

liardær for å overleve, nemlig Crassus. Han hadde et desperat behov for kontanter for å kunne betale ned på gjelden sin og et militært eventyr til å fremme sin karriere. Det skulle bli Gallia som skaffet ham muligheten til begge deler, og en galler som gav ham påskuddet.

Gallerens navn var Diviciacus, og han hadde vært leder for hæduerne. Da broren avsatte ham i et kupp, flyktet han til Roma og forsøkte å overtale romerne til å få ham gjeninnsatt.

De behandlet Diviciacus som en eksotisk skikkelse, og han var med glede med på notene. Han hadde åpenbart lært seg pene bordmanerer, for han mottok innbydelser til alle de beste husene. Han ble til og med bedt om å tale til Senatet og skapte sensasjon ved å møte opp antrukket som kriger mens han støttet seg på skjoldet sitt. Men det var ingen særlig begeistring for et militært eventyr i Roma. Folk nektet å tro på hans forsikringer om at broren var en farlig krigshisser.

Inntil Cæsar så sitt snitt. Diviciacus begynte å snakke om at hans onde bror var innblandet i en sammensvergelse med et annet keltisk folk, helvetierne, for å «få hele Gallia under sitt velde».⁴ De fleste romere ville sagt: «Og hva så?», men Cæsar klarte å vri dette over til å bli en «overhengende trussel» mot Roma selv. Helvetierne holdt til i Alpene, og hvis de forflyttet seg vestover og inn i det som i dag er det sentrale Frankrike, kom de ville germanerne til å innta deres landområder for deretter å true Italia.⁵ Cæsar utnyttet det for alt det var verd og overtalte Senatet til å gi ham jobben som «gallerens protektor». I 59 f.Kr. ble han utnevnt til denne stillingen for fem år. I årene som fulgte, skulle bortimot en million gallere, muligens en seksdel av hele befolkningen, bli drept av hans hærer.⁶ Litt av en beskyttelse! Litt av en protektor!

Men hvorfor skulle så Cæsar være opptatt av å beskytte en gjeng barbarer? Målet hans var personlig makt, og til å oppnå det hadde han et usedvanlig militærmaskineri til sin rådighet. Takket være en komplett reform av hæren gjennomført av hans onkel Marius hadde Roma verdens eneste hær med fulltids yrkessoldater med standardiserte lønninger, rustninger, våpen, utstyr, taktikker og frynsegoder.

Gallerne var på sin side bønder og handelsmenn som bare hadde anledning til å samles til militære operasjoner i kortere perioder, etter svært begrenset trening, før de ble nødt til å dra hjem igjen for å ta seg av familiene sine. Den eneste måten de kunne opprettholde noen som

helst form for militær effektivitet på, var ved å oppvise alle de egenskappene som definerte dem som barbarer – parat til å engasjere seg i en lidenskapelig felles forpliktelse og stolthet over personlig heltemot uten sideblikk til personlig risiko.

Cæsar visste at selv om hans legioner kunne komme til å tape et slag, trengte de bare å holde seg på slagmarken for å vinne en mulig krig. Det eneste han trengte, var et påskudd, og her hadde han en landflyktig gallisk høvding som gav ham et som var fiks ferdig. Cæsar kunngjorde at han var tvunget til å invadere Gallia (som nå stod under hans beskyttelse) fordi helvetierne hadde begynt å trenge inn på hæduernes territorium: «I første omgang kom det omkring 15 000 germanere over Rhinen. Da disse usiviliserte og barbariske mennene lærte å sette pris på gallernes jord og deres kultur og rikdom, kom enda flere germanere over. Nå var det henimot 120 000 av dem i Gallia.»⁷ Dermed marsjerte han nordover og slaktet dem ned. Det var en strålende seier, og det var ikke måte på hvordan det pyntet på bildet av Cæsar hjemme i Roma.

Men det er noe muffens ved Cæsars historie. Han sier at etter slaget fant folkene hans dokumenter i det som var igjen av helvetiernes leir. Disse «ville og voldelige mennene» hadde satt opp en komplett folketelling «navn for navn» med greske bokstaver

over antallet som hadde utvandret fra deres land, over dem som var våpenføre og likeens guttene, de gamle mennene og kvinnene hver for seg. Og for alle gruppene var tallene som følger:

Antall helvetiere	263 000
Antall tulingere	36 000
Antall latobrigere	14 000
Antall raurakere	23 000
Antall boiere	32 000
Summen av alle var	368 000

Av disse var antall våpenføre menn omkring 92 000.⁸

De kunne altså lese og skrive og regne. Det kunne Cæsar også. Han gjennomførte sin egen folketelling «av dem som vendte hjem», og han regnet ut av det var 110 000 av dem. Over 250 000 av disse menneskene var med andre ord forsvunnet – de fleste av dem formodentlig drept

eller trellbundet. En liten pris å få dem til å betale når målet ditt er å styre verden.

Men det egentlige poenget med disse tallene er at helvetierne på ingen måte later til å være en tilfeldig bande med villmenn, og det var de da heller ikke på noen måte. De forsøkte å utvandre. Det hele var sterkt organisert og kontrollert – folketellingen de hadde gjennomført, var ment å sikre at alle fikk mat og husvære. Og i tillegg hadde de bedt Cæsar om tillatelse til å passere romersk territorium. Han avslo, og da de valgte en annen rute, hevdet han at de invaderte hæduerne.

Det var et maskepi. Cæsars beretning om hva som skjedde, var så villledende som den kunne være. Og nå hadde han fått Gallias lillefinger: Han hadde startet et felttog som skulle skaffe ham nok rikdom til å nedbetale hele hans gjeld, og nok ære til å gjøre ham til Romas erobrerhelt. Et stort antall gallere ble hans personlige eiendom og ble solgt på romerske slavemarkeder. Og ifølge Suetonius ble han sittende igjen med så mye gull at han ikke visste hvor han skulle gjøre av det, og derfor la det ut til salg med 25 prosent rabatt. I tillegg kom alt det andre plyndregodset.⁹

Ifølge Plutark drepte ikke bare Cæsars hærer en million mennesker, de slavebandt ytterligere en million. Hvis den samlede befolkningen var seks millioner, betyr det at Cæsars «beskyttelse» hadde fjernet en tredel av dem. Man kan nok trygt regne med at han var mer interessert i å beskytte gallernes ressurser enn deres liv, og at han – i likhet med helvetierne – hadde «lært å sette pris på gallernes jord og deres kultur og rikdom».

Hans umenneskelighet var spektakulær: I 55 f.Kr., da to tropper med germanere våget å gå til angrep på en romersk leir og drepte 74 romere, massakrerte han hver eneste mann og kvinne og hvert eneste barn – ifølge hans egne anslag var det 430 000 av dem.¹⁰ Senatet forordnet en feiring av folkemordet, men det ble for mye selv for enkelte romere. Cato den yngre var så rasende at han krevde Cæsar utlevert til germanerne!¹¹

Etter å ha gått for langt tilbrakte så Cæsar noen år med å gjenopprette sitt ry som den første romerske feltherre som hadde krysset Rhinen og invadert Germania, og som den første som hadde krysset havet og invadert Britannia, som for den vanlige romer lå «utenfor den kjente verden».¹²

På slutten av sommeren 53 f.Kr. trakk Cæsar seg tilbake til Italia og etterlot seg diverse garnisoner spredt rundt på det okkuperte området, men uten at de nødvendigvis hadde full kontroll. Hans fem år som «protektor» nærmet seg slutten, og han hadde fremdeles ikke kommet seg ut av skogene. Den dagen hans embete opphørte, ville han ikke bare miste kommandoen over sine legioner i Gallia, han ville også bli sårbar for enhver anklage om ulovligheter eller korrupsjon som fiendene hans måtte ønske å fremsette for handlinger utført under hans erobringer. Og det skortet ikke på fiender i Roma som var høyst oppmerksomme på hva han hadde bedrevet. Det eneste som kunne redde ham, var en nødsituasjon – og gallerne (Gud velsigne dem!) sørget for det.

Vercingetorix og gallernes siste skanse

Krigeren Vercingetorix var blitt sparket ut fra sitt eget territorium av sin onkel og de eldre, som motsatte seg hans ideer om å hisse til opprør og reise seg mot Roma. Ikke desto mindre lyktes det ham å danne en hær og ta kommandoen over sitt folk, arvernerne. Etter det begynte han å fremstå som en karismatisk leder og klarte å utrette noe som ingen annen gallisk leder hadde maktet å gjøre, nemlig å skape en allianse mot Cæsar, og han klarte å skaffe seg myndighet over en koalisjonshær der medlemmene kom fra Gallias ulike stammer.

Faktum er at det er det navnet hans betyr. Det er ikke noe navn, men en tittel bestående av to galliske ord: *ver*, som betyr «over», og *cengetos*, som betyr «krigere», pluss ett latinsk ord, *rex*, konge. Gang på gang skal vi se at store «barbariske» ledere, fra Vercingetorix i 1. århundre f.Kr. til Ala-rik og Gaise-rik mer enn 400 år senere har navn som egentlig er latinske kongetitler.

Opprøret ble i virkeligheten startet av folk som ble kalt karnuter, og som slaktet ned de romerske handelsmennene og familiene deres som hadde slått seg ned i byen Cenabum (Orléans). Men så angrep og ødela Vercingetorix de romerske vintergarnisonene. Et opprør var nettopp det Cæsar ønsket seg. I ilmarsj brakte han hæren sin over Cevennene, der det på den tiden av året lå bortimot to meter snø. Gallerne, som trodde at fjellene var umulige å forsere i slikt vær, ble tatt på senga, og i løpet av de følgende ukene led Vercingetorix en rekke nederlag.

Imidlertid er det tydelig at han var en bemerkelsesverdig leder, for han beholdt sin myndighet og sammenkalte et råd, der han kunngjorde at han og hans medgallere måtte utkjempe denne krigen på en måte som i ethvert henseende skilte seg fra den vanlige. I stedet for å gå rett mot fienden ville de ganske enkelt sulte dem ut. Gallerne skulle angripe forsyningstropper, og i tillegg skulle de brenne ned byer og landsbyer der forsyningene ble oppbevart, slik at romerhæren ikke ville ha noe å leve av. Brenningen av byene ville dessuten ikke gi de gallerne som ikke ønsket å gå sammen med dem i opprøret, noen steder å trekke seg tilbake til, og de ville bli tvunget til å komme og kjempe.

Rådet vedtok enstemmig å følge hans råd, og ikke mindre enn tjue byer ble herjet av brann på én dag. Cæsar forteller oss at man så storbranner hvor enn man vendte blikket. Imidlertid var det én by som de lokale gallerne var uvillige til å antenne med fakkelen, nemlig Avaricum – dagens Bourges. I rådet bønnfalt lokalbefolkningen Vercingetorix om ikke å brenne ned en av de vakreste byene i hele Gallia. Mot bedre vitende lot den galliske lederen dem forsvare stedet.

Resultatet var katastrofalt: Romerne klarte å bryte gjennom forsvarslinjene, og som hevn for massakren i Cenabum drepte de 40 000 menn, kvinner og barn. Kanskje 800 klarte å flykte over til Vercingetorix. Ironisk nok økte trolig denne katastrofen Vercingetorix' ry som en klok leder ettersom han hadde vært en sterk motstander av den planen som førte til katastrofen.

Gallerne knuses

Vercingetorix marsjerte nå med hæren til sitt hjemlige territorium, forfulgt av Cæsar og ikke mindre enn seks legioner pluss noen hjelpetropper fra hæduerne – som en gjenytelse for at romerne hadde gjeninnsatt Diviciacus som deres leder. Likevel klarte gallerne å drive romerne tilbake i deres første slag, og ifølge Cæsars egne beregninger ble 700 romere drept, blant dem 46 centurioner. Vercingetorix' ry nådde nå sitt høydepunkt, og andre folk begynte å gå med i opprøret. Hæduerne gjorde opprør mot sin romerskstøttede konge, og de ble også med i opprøret. I tillegg fastslo en masseavstemning i storrådet at Vercingetorix skulle være kelternes øverste leder. Han samlet nå en formidabel

hær med 15 000 kavalerister – noe som overgikk Cæsars. Alle sverget at «intet medlem av rytteravdelingene som ikke hadde ridd to ganger gjennom fiendens hær, noensinne ville bli mottatt under et tak eller få anledning til å se sine barn, foreldre eller sin hustru igjen».¹³ Tøffe greier.

Men Cæsar hadde i all hemmelighet rekruttert et stort antall germanske kavalerister, og disse sikret ham uventet slagkraft. Da gallerne angrep, ble de slått og trakk seg tilbake til Alesia omkring fem mil vest for det som i dag er Dijon.

Cæsar utnyttet sitt overtak til fulle og forberedte seg på å sulte ut denne befestede byen. I dag finnes det en svært imponerende rekonstruksjon av hans beleiringsanlegg i Archeodrome rett sør for Beaune. Her får man virkelig en fornemmelse av hva Romerriket brakte inn i verden – en sammensmelting av rasjonell tanke, ingeniørkunnskap og politisk autoritet på den ene side og militærmakt på den andre for å gripe makten over og sivilisere de ville folkeslagene som omgav dem.

Cæsar gravde én grav som var seks meter dyp, og ytterligere to stykker på 4,5 meter. Den ene av dem fylte han med vann som ble ledet fra en elv i nærheten. Videre anla han en voll med en omkrets på bortimot 18 kilometer og på toppen av den en mur med vaktårn med ujevne mellomrom. Det var festet pigger på toppen av muren slik at fienden ikke skulle klare å klatre over den.

Men før Cæsar rakk å fullføre sine befestningsverker med deres graver og feller, sendte Vercingetorix ut sine rytteravdelinger nattetid gjennom de åpningene som fortsatt gjenstod. De hadde ordre om å ri til alle deler av Gallia og samle en hær for å komme ham til unnsetning. Hvis de mislyktes, «ville 80 000 utvalgte menn forgå sammen med ham».¹⁴ Det var en nødssituasjon som brakte frem det beste i keltisk solidaritet, og en hær på oppsiktsvekkende 320 000 mann ble samlet for å komme dem til unnsetning. Gallerne opptrådte omsider som en enkelt politisk enhet.

Cæsar anla da en annen og identisk ring rundt den første som bestod av 22,5 kilometer med mur og graver for å forsvare sin egen beleiringshær mot den enorme unnsetningsstyrken som han visste var underveis. Men mennene som befant seg inne i Alesia, visste ikke om den kom eller ikke. De ble etter hvert desperate da det begynte å skorte

på maten. Som en siste utvei sendte de alle dem som ikke var våpenføre, ut av byen. Gamle menn, kvinner og barn ble tvunget ut i ingenmannslandet mellom Alesias egne murer og de romerske befestningene. Her bønnfalt de romerne om å ta dem og gjøre dem til slaver eller hva det nå måtte bli, så lenge de fikk mat. Vercingetorix torde ikke slippe dem inn igjen, for straks han åpnet portene, ville romerne storme inn. Resultatet ble trolig at de ble værende i ingenmannsland og sultet i hjel, selv om Cæsar ikke sier noe om hvilken skjebne de led.

Og da unnsetningsstyrken ankom, viste de romerske befestningene seg å være for sterke. Dag etter dag gikk gallerne til angrep på beleirernes forsvarsverker, men uten å klare å skape en bresje i dem. Etter fem dagers kamp bestemte Vercingetorix seg for at han ikke lenger kunne sitte og se på at folkene hans døde. Ifølge Cæsar sa han fra seg kommandoen og lot seg utlevere. Plutark beskriver hvordan han iførte seg sin mest fargesprakende rustning, fikk hesten sin omhyggelig stelt og red ut av byen og rett opp til Cæsar. Deretter red han i en sirkel rundt den romerske feltherren, steg av hesten, tok av seg rustningen og overgav seg ved å kaste seg for Cæsars føtter.

Vercingetorix ble brakt til Roma og satt fengslet i Tullianum i fem år. Til slutt ble han tatt med ut og vist frem under en tjue dager lang feiring av Cæsars seirer. Etter at den ville barbaren var blitt fremført for folkemengden, ble han drept ved kvelning. På det tidspunktet var Cæsar, takket være Vercingetorix' høyst beleilige opprør, blitt rik nok, mektig nok og populær nok til å overta Roma.

Den heroiske statuen av den galliske lederen som står utenfor Alesia, ble reist av en fransk keiser, Napoleon 3., for å feire fransk nasjonalstolthet. Vercingetorix står der stolt og rakrygget – stammelederen som representerer en levemåte som er i ferd med å bli utslettet. Han stirrer ut over ruinene av den romerske bosettingen som ble bygd på tuftene av hans by, og tilintetgjørelsen av hans verden.

En barbar og ikke noe annet.

Keltiske kvinner og den store britanniske oppstanden

DER STÅR HUN, RETT VED SIDEN av parlamentsbygningen i London, større enn livet og dobbelt så grusom, selveste barbardronningen – Boadicea som vi lærte å kalle henne, eller Boudica som hun var kjent som blant kelterne. Hun ble kjent som Boadicea for millioner av britiske skolebarn fordi det var to personer som ikke oppfattet navnet hennes korrekt. Først av alt skrev historikeren Tacitus navnet hennes med to c-er, som Boudicca. Så, i middelalderen, forstørret en kopist Tacitus' opprinnelige feil ved å feillese u-en som en a og den andre c-en som en e. Dermed ble Boudicca til Boadicea.

Men under alle omstendigheter var det ikke navnet hennes. Som med så mange «barbariske» ledere var det vi regner for å være et navn, et tilnavn, som «Solkongen» for Ludvig 14. av Frankrike. *Buideac* er et keltisk ord som betyr «seierrik». Noe som bare viser at man ikke engang kan tro det man leser på monumenter – særlig ikke hvis de står rett utenfor Parlamentet.

Men uansett hva hun kalte seg, var Boudica en fornærmelse mot alt det enhver dannet romer stod for – en kvinne som ikke bare var selv-sikker og dominerende, men en kriger og en leder. «En forferdelig katastrofe inntraff i Britannia. To byer ble plyndret, åtti tusen av romerne og deres allierte omkom, og øya gikk tapt for Roma. På toppen av det hele ble all denne ødeleggelsen påført romerne av en kvinne, en kjensgjerning som i seg selv gav opphav til den største skam.»¹ Tanken på en kvinne som går i krigen side om side med menn, var grotesk for romerne. Når det gjaldt å faktisk lede menn i krig – vel! Det var en slik vold mot naturens orden at det knapt var til å bære å tenke på det, i alle fall ikke hvis man var en romersk mann.

Romerske matroner

Det var en sterk romersk overbevisning at det var moralsk fordervelig for en kvinne å utøve makt. For romerne var det et av de tydeligste signaler om forskjellen på sivilisasjon og barbari. Symbolene på romersk kvinnelighet var nedfelt i vestalinnenenes tempel i Roma. Vestalinnene var byens bruder – vokterne av den hellige flamme som måtte holdes brennende i tempelets offentlige arne. Hvis flammen slukket, trodde man at Roma ville bli rammet av katastrofe. Vestalinnene var i tillegg voktere av den romerske kvinnelighetens renhet. De ble valgt ut når de var mellom seks og ti år gamle, og tjenestegjorde i tretti år. Hvis de i løpet av den tiden brøt sitt kyskhetsløfte, hadde romerne en enkel kur mot deres seksualdrift – kvinnene ble murt inne for å dø av sult.

Når det gjelder resten av kvinnekjønnene, kunne ingen kvinne i den romerske verden være familieoverhode eller utøve kontroll (*potestas*). Hun hadde ingen politisk status, ingen stemmerett, kunne ikke inneha noe politisk embete eller – Gud forby – gå inn i hæren. Den berømte taleren Cicero forklarte at «våre forfedre etablerte den regel at alle kvinner på grunn av sitt svake intellekt skulle stå under formynderes makt». Ikke noe av det en romersk kvinne foretok seg, var juridisk bindende med mindre en mann hadde godkjent det.

Følgelig stod romerske kvinner, enten de var døtre, hustruer eller slaver, under fullstendig kontroll av den mannen som var husholdningens overhode, *paterfamilias*. «Hvor er faren?» var et viktig spørsmål i Roma. Dio Cassius forteller en historie om hvordan Julia Domna, hustruen til keiser Septimus Severus (193–211 e.Kr.), ble sjokkert over den åpenbare åpenheten keltiske kvinner valgte sine ektemenn og elskere med. Hun erklærte at det var et eksempel på fullstendig mangel på moralske skrupler.

Hustruen til den britanniske høvdingen som hun ytret dette til, svarte med en viss kraft: «Vi keltiske kvinner adlyder naturens krav på en mer moralsk måte enn kvinner i Roma. Vi omgås åpent med de beste blant menn, mens dere fra Roma i hemmelighet lar dere bli moralsk fordervet av de sjofleste.»² Ikke til å undres over at barbariske kvinner hadde et så sterkt grep om romerske menns fantasi. De var egensindige, mek-

tige, farlige og – kanskje – erotiske. Det var forbindelsen mellom keltiske kvinner og barbari som i år 40 e.Kr. fikk Senatet til å vedta at prostituerte skulle farge håret blondt – den hårfargen romerne forbandt med kelterne. Det var imidlertid det seksuelle begjæret som fikk kvinner tilhørende de øverste lag av det romerske samfunnet til å iføre seg blonde parykker.

Det var ikke meningen at kvinner skulle styre noe som helst. Naturligvis forekom det tilfeller der kvinner som Neros mor Agrippina satt med makten i Roma. Men det var ikke noe som romerne følte seg komfortable med, og romerske forfattere gjorde siden sitt beste for å bringe skam over hennes minne ved hjelp av forakt og giftigheter.

Keltiske kvinner

I det keltiske samfunnet hadde kvinnene en helt annen stilling. «Barbariske» husstander tilhørte ikke familieoverhodet, og kvinner ble ikke sine ektemenns eiendom i det øyeblikk de giftet seg – de beholdt sin egen integritet og sine egne penger. Uansett hva slags eiendom eller rikdommer de to partnerne brakte inn i ekteskapet, var det felleseie, og den som overlevde den andre, fikk alt sammen.

Cæsar, som vi skylder disse opplysningene, legger også til at galliske ektemenn hadde makten over sine koners liv og død, og at hustruen kunne bli torturert dersom ektemannen døde under mistenkelige omstendigheter. Ellers kunne selv gifte kvinner, som Strabon bemerker, leve liv som var bemerkelsesverdig uavhengige av ektemennenes. Og de kunne fylle rollen som familieoverhode, noe en «forbannelsestavle» funnet i Bath tydeliggjør – den nevner en viss Veloriga som overhode for sin familie. Hundrevis av slike tavler, der britannere oppfordrer gudene til å ta seg av folk som har stjålet fra dem eller behandlet dem dårlig, er funnet der, og de viser at britanniske kvinner hadde eiendom og deltok i forretningsanliggender.

Det vi vet om keltisk lov, stammer fra de irske Brehon-lovene, bestemmelser i et juridisk system om selvhjelp uten domstoler eller politi som var avhengig av gjensidig respekt. Disse lovene tilgodeser i høyere grad personer enn eiendom, behandler kontrakter som hellige, pålegger plikt om gjestfrihet mot og beskyttelse av fremmede, og har som

utgangspunkt at kvinner har samme eiendomsrettigheter som menn og kan kreve skilsmisse.³

Det er all grunn til å tro at disse lovene er svært gamle. De regner opp 14 grunner til at en kvinne kan forlange skilsmisse, blant dem å bli behandlet dårlig i det offentlige rom av ektemannen og bli slått av ham. Det å banke opp kona for en romer var mer eller mindre ensbetydende med å knuse servise – hun var eiendom. I disse keltiske lovkodeksene har en hustru samme rettigheter som alle andre, så hvis hun ble slått, ble mannen ilagt bøter, og det fantes erstatningstabeller. I tillegg hadde kvinnen krav på skilsmisse og kunne ta tilbake all eiendom hun hadde brakt med seg inn i ekteskapet. Deretter stod det henne fritt å gifte seg igjen.

I Roma var ikke voldtekt en forbrytelse mot en kvinne, men en skade forvoldt mot hennes mannlige verge, en fornærmelse mot hans eiendom. I den keltiske verden var det slik at hvis en kvinne ble voldtatt, hadde hun krav ikke bare på personlig erstatning, men også på hevn.

Da romerne invaderte de keltiske områdene i Galatia (i dagens Tyrkia) i 189 f.Kr., tok de en høvdinghustru ved navn Khiomara til fange. En centurion voldtok henne, og da han ble oppmerksom på hennes høye rang, fikk han gallerne til å sende et krav om løsepenger til mannen hennes. En utveksling ble arrangert, og representanter for hennes folk kom og overleverte løsepengene. Men da centurionen tok en hengen avskjed med henne, gav Khiomara tegn til en av sine ledsagere om at han skulle kappe hodet av ham. Hun tok den uhyggelige gjenstanden med seg hjem, slik keltiske krigere gjerne gjorde, og kastet det for føttene på sin ektemann. Han ble forferdet over dette bruddet på borgfreden: «Kvinne! God tro er en god ting!» Til hvilket Khiomara svarte: «Ja, men det er enda bedre at bare én mann som har ligget med meg, skal få fortsette å leve.»⁴

I motsetning til romerske kvinner kunne keltiske kvinner utøve makt på egen hånd, og man kjenner til dronninger rundt om i hele den keltiske verden. For eksempel finnes det opptegnelser om at en leder av skordiskerne, som grunnla det som i dag er Beograd, var en kvinne ved navn Onomaris (som kan bety «Fjellask»).⁵ Og omkring 231 f.Kr., forteller Polybius oss, ledet en viss dronning Teuta sitt folk mot grekerne fra Epiros. Da Roma sendte ambassadører for å gripe inn, kan det være

at de oppfattet det å forhandle med en kvinne som usmakelig og ikke gjorde noe forsøk på å skjule det. Under alle omstendigheter virker det som om de trakk henne grundig på tærne, for ifølge Polybios «gav hun utløp for et anfall av kvinnelig irritasjon» og fikk dem myrdet på veien hjem.⁶

Keltiske kvinner deltok i det politiske og offentlige liv på en måte som var en fornærmelse mot den romerske oppfatningen av anstendighet. Plutark skriver for eksempel at volkaene i Nord-Italia sendte kvinnelige ambassadører for å forhandle med den kartagiske hærføreren Hannibal i 4. århundre f.Kr.: «I sin overenskomst med Hannibal fikk de med forordningen om at hvis kelterne hadde anklager å komme med overfor kartagerne, skulle kartagernes guvernører og hærførere i Spania opptre som dommere, og hvis kartagerne hadde anklager å komme med overfor kelterne, skulle dommerne være de keltiske kvinnene.»⁷

Det arkeologiske materialet omfatter rikelig med eksempler på kvinner som er gravlagt på en slik måte og med en slik rikdom av gravgods at det tyder på at de etter all sannsynlighet var herskere. Én slik kvinne ble gravlagt i Vix i regionen Burgund i Frankrike. Hun døde i en alder av rundt 35 år omkring 480 f.Kr. Da graven ble åpnet i 1952, viste den seg å være et av 1900-tallets mest spektakulære arkeologiske funn.

Uansett hvem kvinnen var, var hun helt klart en mektig og betydningsfull skikkelse å dømme etter det overdådige gravgodset. Det omfattet en av de største blandede boller for vin, kjent som «kratere», som er bevart fra antikken, sammen med andre verdifulle bruksgjenstander. Krateret har betydning fordi det å arrangere fester med store mengder alkohol var et sentralt trekk ved lederskap. Kvinnen selv var pyntet med praktfulle smykker av gull, bronse, rav, lignitt og korall, og rundt hodeskallen satt et gullbånd utformet med bemerkelsesverdig håndlag. Liket var lagt på en overdådig utsmykket vogn.⁸ Begravelsen må ha vært en spektakulær bekreftelse på hennes makt; store folkemengder må ha bivånet hvordan liket ble brakt til graven på en hestetrukket likvogn, og fulgt med på seremonien mens den ble demontert, hjulene plassert langs sidene av graven og det store krateret brakt inn – trolig fylt med vin til begravelsesfesten.

En annen keltisk kvinne som var blitt gravlagt sammen med en stridsvogn og med gravgods av tilsvarende kvalitet i 4. århundre f.Kr.,

ble funnet ved Reinheim rett sør for Saarbrücken ved den tysk-franske grensen. Det faktum at hun ble gravlagt sammen med en stridsvogn, tyder på at hun hadde vært hærfører. Hun var også omgitt av en fantastisk mengde smykker.⁹

Mektige kvinner fant man både øverst og nederst på den keltiske sosiale rangstigen, og en motstrebende beundring for disse kvinnene skinner noen ganger igjennom i de romerske forfatternes tekster. Diodorus Siculus forteller oss følgende: «Kelternes kvinner er nesten like høye som mennene, og de kan også måle seg med dem hva mot angår.» Han kan selvsagt ha gjort et forsøk på å nedtone de keltiske mennenes statur, men det var en vanlig romersk oppfatning at det inngikk som en del av det unaturlige i det keltiske samfunn at kvinnene var enda villere enn mennene.

En romersk soldat fra 300-tallet e.Kr. ved navn Ammianus Marcellinus ser ut til å ha plassert keltiske kvinner i samme kategori som prototypen på en svigermorvits:

En hel tropp av utlendinger ville ikke vært i stand til å motstå en eneste kelter dersom han bad sin kone om hjelp. Hustruen er enda mer fryktinngytende. Hun er som regel svært sterk og har blå øyne; når hun er rasende, svulmer halsårene opp, hun skjærer tenner og veiver med sine snøhvite, robuste armer. Hun begynner å dele ut slag blandet med spark, som om de var like mange prosjektiler sendt ut fra strengen på en katapult. Stemmen til disse kvinnene er formidabel og truende, selv når de ikke er sinte, men vennlige.¹⁰

Marcellinus, som var den siste kapable historikeren som skrev på latin, var i aktiv tjeneste i Gallia, så han kan ha basert sine iakttagelser på personlige erfaringer. Som en ung og ganske intellektuell hæroffiser fikk han kanskje sitt pass påskrevet av de lokale fiskekonene, som ikke fant seg i å bli fortalt av guttesoldater hva de skulle gjøre. Ikke desto mindre lot han seg imponere av hygienen deres: «Alle keltiske kvinner holder seg rene og pene og stiller seg med samme omhu.»

Det var den måten keltiske kvinner trengte seg inn på krigføringens mannlige domene på, som var mest fremmedartet – mest barbarisk – for romerske observatører. Tacitus bemerker med tydelig morskap at kelterne ikke hadde noen innvendinger mot å bli anført av en kvinne:

«I Britannia,» skriver han, «finnes det ingen rangordninger som utelukker den kvinnelige linjen fra tronen eller kommandoen over hærer.» Da romerne invaderte Britannia i 43 e.Kr., ble faktisk en del av øya styrt av en gift kvinne som var dronning over sin egen ektemann. Det var Cartimandua, dronning over brigantene, en føderasjon av folk som inntok størstedelen av Nordvest-England.

Britanniske kollaboratører

Cartimandua («Velnært pony») var ingen patriot og frihetskjemper. Hun syntes det var helt greit å forråde sine landsmenn overfor de romerske okkupantene og sende bud på romerske tropper for å slå ned motstanden – selv når den ble organisert av hennes egen mann. Hun kunne naturligvis glede seg over en lang og fremgangsrik regjeringstid: Tacitus beskriver henne som «blomstrende i all glansen fra rikdom og makt». Men kanskje dømmer vi henne litt for hardt. Cartimandua videreførte bare en stolt tradisjon med britanniske høvdinger som lenge hadde vervet seg som romerske soldater. Faktum er at britannisk kollaborering med den romerske supermakten strakte seg bortimot et århundre bakover i tiden – kanskje enda lenger.

Strabon, som skriver kort tid etter Cæsars erobring av Gallia i 1. århundre f.Kr., bemerker at det ikke er noe behov for å invadere Britannia, ettersom mange britanniske høvdinger allerede er mer enn tilfreds med å samarbeide med romerne:

Etter å ha innnyndet seg hos Cæsar Augustus ved å sende delegasjoner og ved å oppvarte ham, har noen av høvdingene der ikke bare tilegnet ham ofringer i Capitol, men har også bokstavelig talt klart å gjøre hele øya til romersk eiendom. Videre underkaster de seg villig nok høye tollsatser både på eksportvarer derfra til Celtica [Gallia] og på importvarer fra Celtica ... at det ikke er noe behov for å legge øya i garnison.¹¹

I årene etter at Cæsar hadde besøkt øya og gjort noen av de lokale herskerne til romerske undersåtter, hadde mange velstående britannere lagt sin elsk på den romerske livsstilen. I Calleva (dagens Silchester) har for eksempel utgravninger foretatt av arkeologer fra Rading University avslørt styluser og graffiti med latinsk skrift samt store mengder stein-

gods importert fra Frankrike og Middelhavet.¹² Samtidig ble noen av de tradisjonelle, runde bygningene gjenreist som rektangulære, og gatene ble organisert som kvadraturer, som i romerske byer – selv om de sivile bygningene fortsatt hadde reisverk av tømmer med flettverk med påklint leire og stråtak i stedet for tegltak. Disse kelterne beveget seg i det minste i retning av et høyere sosialt sjikt.¹³

Men selvsagt var det ikke alle som var like begeistret for romerne. Av de to britanniske kongene i sørøst som romerne oppfattet som allierte, var for eksempel Cunobelin, konge over katuvellaunerne, mindre pro-romersk enn Verica, konge over atrebatene. Det kan være verd å merke seg at Cunobelins mynter viste rug, som et symbol på britannisk øl, mens Vericas viste druer, som representerte romersk vin. Cunobelin spilte imidlertid et utspekulert spill og klarte å holde romerne velvillig stemt, samtidig som han reduserte kongeriket til deres allierte Verica til en ussel rest.

Dessverre for Verica døde Cunobelin i 42 e.Kr., og hans to sønner, Togodumnus og Caratacus, var på ingen måte særlig begeistret for å betale de handelsavgiftene som anerkjennelsen av Roma krevde. De var også mindre rede til å forholde seg til diplomatiets taktikkeri. De invaderte omgående en stor del av Vericas kongerike og antakelig et annet, inntil de satt med kontrollen over mesteparten av det sørlige Britannia. De nektet å opptre som undersåtter av Roma, og da Verica flyktet, var de dristige nok til å kreve ham utlevert!

Denne direkte utfordringen av Roma tvang keiser Claudius til å gjøre et vanskelig valg. Hvis han bare stod og så på og lot disse to britanniske fyrstene ture frem som de ville overfor Romas makt, ville han komme til å virke enda svakere og mer kraftløs enn han i egenskap av den eldre, stotrende og lærde mannen han var, fremstod som overfor romerne.

I tillegg kom det faktum at selv om det alltid hadde vært gode økonomiske innvendinger mot å invadere Britannia, hadde disse nylig fått et skudd for baugen ved at det var funnet sølv- og blymalm i den vestlige delen av landet. Dette var en enorm bonus: Sølv ville gi nytt liv til den romerske valutaen, og blyet kunne brukes til røropplegg og glass-tøy samt til glasar på et vanvittig antall romerske krukker. Invasjonen ville bli selvfinansierende. Endelig hadde Claudius to nye legioner stående ved Rhinen som trengte å bli beskjeftiget. Dette var hans sjanse til

å vinne seg respekt som keiser og skaffe penger. Han hadde egentlig ikke noe valg. I 43 e.Kr. iverksatte han angrepet sitt.

Av de to urostifterne som hadde utløst denne romerske invasjonen, overgav Togodumnus seg, men Caratacus kjempet videre fra Wales. Da han til slutt ble beseiret, flyktet han nordover i 51 e.Kr. for å søke politisk asyl hos Cartimandua og brigantene. Men det var en skjebnesvanger feilvurdering, for Cartimandua var ikke enig i hans politikk. Hun hadde allerede inngått en allianse med okkupantene og hadde absolutt ikke til hensikt å gjøre noe som kunne true hennes posisjon hos romerne, som var hennes eneste måte å beholde makten over sitt folk på. Dermed endte det med at da Caratacus kom til henne for å få beskyttelse, gav hun kynisk blaffen i alle lovene om gjestfrihet (noe som var viktig for kelterne) og fikk lagt ham og familien hans i lenker og utlevert til romerne.

Historien om denne bemerkelsesverdige britanniske krigerkongen endte imidlertid ikke der. Caratacus og hans nærmeste og kjæreste ble alle sammen brakt til Roma, der sakene ikke utviklet seg slik som de gjerne gjorde for tilfangetatte fiender. Hans ry som en tapper motstandshelt som holdt ut mot alle odds og mot Romas makt, hadde kommet ham i forkjøpet. Og selv om han og familien hans ble fremvist for offentligheten i lenker og paradert gjennom Roma, fikk Caratacus lov til å stå frem for keiseren og komme med en ærverdig og velformulert appell om nåde: «Hvis dere vil herske over alt og alle, følger det da derav at alle skal godta trelldom? Hvis jeg var blitt slept hit etter å ha overgitt meg uten motstand, da ville hverken min skjebne eller ditt ry blitt berømmet. ... dersom du lar meg leve, vil jeg være et evig eksempel på din mildhet.»¹⁴ Det hadde sin virkning. Caratacus ble benådet, og han og familien hans levde resten av sitt liv som høyt ansette borgere i Roma.

I mellomtiden kranglet den forferdelige Cartimandua med sin livsledsager, Venutius. Da han forsøkte å få i stand et opprør, tilkalte hun uten å nøle den romerske hæren for å vise ham hvor skapet skulle stå. De to klarte imidlertid å lappe på ekteskapet sitt og fortsatte å leve som gift par inntil Cartimandua innledet et forhold til ektemannens rustningsbærer, Vellocatus. Ikke overraskende brukte Venutius dette som et påskudd til å få i gang nok en revolt. Cartimandua tilkalte romerne igjen, men denne gangen viste brigantenes motstand seg å være for

sterk, og romerne ble tvunget til å trekke seg tilbake sammen med dronningen og hennes elsker. Hva som skjedde med dem etter det, finnes det ingen oppteignelser om.

Men historien om Cartimandua viser med all tydelighet hvilken makt og uavhengighet keltiske kvinner hadde, i grell kontrast til sine romerske motparter. I Britannia kunne kvinner av høy rang i denne perioden inneha en posisjon med stor politisk makt, forhandle med romerne, undertegne avtaler og styre ikke bare over sitt eget folk, men over en hel føderasjon. Dessuten kunne hun velge sin egen elsker og skille seg fra ektemannen når det måtte passe henne.

Dronning Boudica og icenerne

Alt dette bringer oss tilbake til Boudica, icenernes dronning – en formidabel skikkelse: «Av statur var hun svært høy, av utseende høyst skremmende, hennes blick var uhyre vilt, og henne stemme svært skarp; en diger manke med det mest gulbrune hår rakk henne til hoftene; rundt halsen hang et stort gullkjede; og hun var iført en tunika i forskjellige farger, og over den en tykk kappe festet med en brosjé. Dette var alltid hennes drakt.»¹⁵

Boudica var gift med Prasutagus, konge over icenerne, som hadde kontroll over en region som grovt sett tilsvarer dagens Norfolk. Tacitus omtaler ham som «Prasutagus, konge over icenerne, berømt for sin langvarige velstand». Det virker som om det er snakk om en slags keltisk kong Midas, og oppfatningen om at icener-herskerne satt usedvanlig godt i det, er i de senere år blitt styrket av et oppsiktsvekkende funn.

I august 1990 vandret Charles Hodder rundt på en åker utenfor landsbyen Snettisham med sin metalldetektor og kom plutselig over noe. Da han begynte å grave, fant han et keltisk bronsekar. Det inneholdt skrapmetall, noe som var pussig. Han henvendte seg til British Museum, som oppdaget at det var en narregjenstand: Det fantes en ekte skatt under et falskt gulv under beholderen. Det endte med at de fant tolv skattegrøper. Skatten var svært omhyggelig anbrakt i hver av dem, og de meste dyrebare gjenstandene befant seg alltid øverst. Og det var en helt fantastisk skatt.

Det man fant, var i virkeligheten et sett med bankbokser, formodent-

lig et rituelt oppbevaringssted som rommet de største rikdommene til icenernes kongefamilie. Disse gullhalsringene, som var av utrolig høy kvalitet, forbløffet historikerne, som ikke hadde noen forestilling om at det eksisterte slike rikdommer i Britannia på den tiden. De unnagjemte skattene omfattet også mynter som skrev seg tilbake til hundre år før Boudica, men disse funnene befant seg innenfor en åtte hektar stor grop rundt et inngjerdet område som var blitt fylt igjen omtrent på den tiden da hun levde.¹⁶

Det er det mest verdifulle funnet som noensinne er gjort i Storbritannia, og det gav en indikasjon på at straks Roma hadde gjenåpnet Britannia for forretningsdrift, var det penger å tjene der. For å hjelpe til med romaniseringen av den sørøstlige delen hadde keiser Claudius bevilget store lån til foretrukne lokale ledere, og det samme gjorde hoffet til hans adoptivsonn Nero. Men mens Claudius kan ha hatt politiske grunner til å gjøre det, så Nero og hans hofffolk på det hele som et påskudd for å håve inn penger.

Den romerske eliten visste utmerket godt at en brukbar rentefot var en minst like effektiv måte å melke barbarer på som å innkreve «tributt», og store lån ble presset på de førende familiene. Vanlig rente var en prosent per måned. Filosofen Seneca, Neros «mentor» (i virkeligheten hans formynder), som var overbevist om at han var på sporet av noe stort, «hadde lånt øyboerne førti millioner sestertser som de ikke ønsket».¹⁷ Førti millioner sestertser var nok til å finansiere en legion i førti år. Snettisham-skatten viser hvorfor han mente pengene hans var trygge. En del av denne summen – kanskje hele – må ha vært et personlig lån til icenernes konge, kanskje med sikkerhet i kronjuvelene hans. Prasutagus kollaborerte med romerne med kropp og sjel. Enten han nå faktisk ble innsatt som konge av romerne eller ei, virker det som om han brukte de pengene Roma stilte til hans disposisjon, til å bygge seg opp til å bli en betydelig skikkelse.

Utgravinger foretatt ved Thetford i 1980-årene avslørte et inngjerdet område på en åstopp som plutselig gikk over til å bli et stort byggeprosjekt omtrent på den tiden da romernes erobring fant sted. Det ser ut som om ble det til et seremonielt sted som omfattet en enkelt, rund bygning av betydelig størrelse, antakelig i to etasjer. Innenfor et annet inngjerdet område ble det utført metallarbeid, muligens i form av et

myntverk eller smykkeverksteder, men det later ikke til at noen har bodd der. Det var helt klart et svært kostbart og overdådig kongelig senter. Arkeologene lot seg forundre over sporene etter et enormt antall store tresøyer rundt det inngjerdete området og konkluderte med at de dannet en enorm, kunstig lund med eiketrær. Kanskje var dette en romersk-britannisk versjon av et druidesenter.¹⁸

Hva romerne angikk, var Prasutagus tydeligvis et akseptabelt ansikt utad for keltisk styre. Det virker som om han opplevde en blomstrings-tid i tiden etter invasjonen. Dessuten fikk han lov til beholde kongeriket sitt fritt for romersk innflytelse helt frem til sin død, hvorpå det var meningen at det skulle inn i den romerske folden. Tacitus forteller oss at for å komme seg unna dette pålegget pønsket Prasutagus ut en utspekulert list. Han «hadde innsatt keiseren og sine to døtre som sine arvinger, idet han mente at han ved slik føyelighet kunne gi sitt rike og sitt hus en virkelig sikkerhet mot overgrep».¹⁹ Men da han døde i 59 e.Kr., overtok Boudica. Og dermed oppstod det et problem

Boudica var nå leder for den kongelige husholdning, en situasjon som var uten mening i henhold til romersk lov. Under keltisk lov hadde hun anledning til å være den legale formynderen til sine døtre og ansvarlig for all gjeld. Men under romersk lov kunne ikke en kvinne være formynder,²⁰ og en lov som var vedtatt bare noen få år tidligere, i år 46 e.Kr., fastslo at hun ikke kunne overta ansvaret for en annens gjeld.²¹ Romerne var nødt til å få igjen pengene sine.

Som filosof skrev Seneca høyttrevende essayer om å tilgi påførte skader og beseire det onde med det gode, om menneskets universelle brorskap og forpliktelsen til universell menneskekjærlighet. Men det var ikke verd papiret det ble skrevet på da regnskapet skulle gjøres opp. Nedskrivning av gjeld i den tredje verden var ikke akkurat Senecas greie. Han og Nero tilbakekalte lånene, og Boudica var ikke i stand til å betale for å si det som det er. Eller ville ikke betale. Så Nero konfiskerte hele kongeriket hennes og stilte henne for retten.

Og det var der piskingen og voldtektene kom inn i bildet. Tacitus lyder definitivt pro-keltisk når han forteller om hva som skjedde: «[Prasutagus'] rike ble plyndret av centurioner og hans hus av stattholderens slaver som om det var erobret bytte. Hans hustru Boudica ble ydmyket og pisket og hans døtre voldtatt. Alle fornemme icenere ble berø-

vet sitt arvegods.» Romas stolte legende om sin egen historie begynte med en massevoldtekt da romerne – i det store og hele en gjeng kriminelle og fredløse – røvet kvinnene i en annen by, «sabinerinnene», for å få seg noen barn. Voldtekten av Boudicas døtre var den mest ubarmhjertige demonstrasjon av at under Roma var kvinner fratatt all makt og var menns eiendom.

«Alle fornemme icenere,» fortsetter Tacitus, «ble berøvet sitt arvegods, som om det var hele distriktet man hadde fått i gave, og kongens slektninger ble behandlet som slaver.»²² Og romernes forakt for sine barbariske undersåtters rettigheter begrenset seg heller ikke til de store og berømte. De usleste blant romerske soldater følte at uansett hva britannerne noensinne hadde eid, var det bare å ta det, og deres oppførsel rystet Tacitus i dypet av hans sjel: «Særlig var hatet bittert mot veteranene [pensjonerte soldater som ble tildelt jord hos erobrede folk], fordi disse nylig var blitt bosatt som en koloni i Camulodunum [Colchester] og drev innbyggerne ut av deres hus, jaget dem bort fra deres marker og kalte dem krigsfanger og slaver, og de andre soldatene så med sympati på veteranenes tøylesløshet, da de selv hadde samme innstilling, og håpet på å oppnå samme handlefrihet.»²³

Ting begynte nå å toppe seg.

Druidenes død?

Druidene var det keltiske samfunnets politiske ryggrad. Romerske kilder forteller oss at de ikke bare var religiøse utøvere, men også de øverste dommerne i den keltiske verden, med en autoritet som gikk på tvers av alle politiske grenser. Ifølge Cæsar, som skrev hundre år tidligere, hadde deres kult sitt opphav i Britannia²⁴ og spredte seg derfra til Gallia. Området rundt det som i dag er Chartres, var et senter for den. Men på den tiden da Cæsar hadde fått utrettet det han skulle i Gallia, ble druidenes senter flyttet til den lille øya Anglesey utenfor nordkysten av Wales.²⁵

Claudius hadde allerede forsøkt å utrydde druidene i Gallia.²⁶ Nå gikk romerne inn for en kirurgisk fjerning av hjertet i den keltiske motstanden ved å knuse druidene der de hadde søkt tilflukt – langt inne på deres helligste område. Romerne hevdet selvfølgelig at det forelå gode

humanitære grunner til å gjøre det, siden druidene – redsel over alle redsler! – fortsatt drev med menneskeofring. Det er sterkt omdebattert om dette virkelig var tilfellet. Men vi har den tidligere dokumentasjonen til Poseidonius (ca. 135–50 f.Kr.), som faktisk reiste rundt i det keltiske Gallia og Iberia og var et pålitelig øyevitne til den tidens keltiske levevis. Vi vet ikke om han virkelig overvar menneskeofring, men det er ingen grunn til at han skulle ha funnet på det hele. Hans beretning er overbevisende detaljert:

[Druidene] har en særlig merkelig og utrolig spådomsmetode i forbindelse med de viktigste sakene. Etter å ha salvet et menneskelig offer stikker de ham med en liten kniv i området over mellomgulvet. Når mannen har sunket sammen som følge av såret, tolker de fremtiden ved å se hvordan han faller, hvordan krampetrekningene i lemmene arter seg, og særlig på bakgrunn av hvordan blodet hans spruter.²⁷

Dette er ikke Poseidonius' egne ord, for det er ikke bevart noen kopi av hans *Histories*, men de blir rapportert av Diodorus Siculus, som skrev senere i samme århundre. Diodorus har sin egen og noe mindre entusiastiske holdning til kelterne: «Det er i tråd med deres villskap og voldelige natur at de bedriver sine spesielt avskyelige religiøse praksiser. De holder en eller annen forbryter under bevoktning i fem år, for så å spidde ham på en stang til ære for sine guder – noe som etterfølges av at han blir brent på et enormt bål sammen med en del av førstegrøden. De benytter også krigsfanger som ofre til gudene.»²⁸

Men vær klar over at romerne ikke var de rette til å beklage seg over menneskeofring. Livius og Plutark omtaler tre anledninger, i årene 228, 216 og 113 f.Kr., da to par med gallere og grekere, henholdsvis mann og kvinne, ble brent levende på Forum Boarium. Og vestalinner som brøt sitt kyskhetsløfte, led naturligvis samme skjebne. Ikke nok med det – hvem kunne vel måle seg med romerne når det var snakk om å ta menneskeliv i industriell skala? De hadde ingen som helst skrupler når det gjaldt å korsfeste slaver som gjorde opprør, i tusentall, eller sende forbrytere ut på en arena der de ble revet i biter av ville dyr som underholdning for massene.

Men det høye moralske ståstedet var et godt utgangspunkt for å angripe selve kjernen i keltisk identitet. Og det er grunnen til at meste-

parten av de romerske okkupasjonsstyrkene i 60 e.Kr. samlet seg i Menai-stredet innenfor Anglesey.

Fremme på stranden hadde fiendens slagrekke bredt seg utover, tett i tett av væpnete menn; kvinner trengte seg imellom her og der, på furiers vis bar de fakler i hendene, kledd i sørgedrakt og med utslått hår. Rundt omkring stod druidene, som med hendene løftet mot himmelen utstøtte gruppevekkende forbannelser. Det uvante syn lamslo først våre soldater så at de uten å kunne røre seg utsatte sine legemer for sår. Men da så feltherren ansporte dem og de selv innbyrdes egget hverandre til ikke å la seg skremme av en skare kvinnfolk og galninger, rykket de frem, slo ned dem som gjorde motstand, og drev dem inn i deres egen fakkellid. Det ble lagt en besetning hos de beseirede øyfolk, og lundene, som var viet til avskyelig avgudsdyrkelse, ble ødelagt; for de mente at hellig rett forlangte at alterne skulle ryke av krigsfangers blod og gudene rådspørres ved hjelp av menneskeinnvoller.²⁹

Det var da det brakte løs.

Boudicas opprør

Den oppstanden som ble ledet av Boudica, var i virkeligheten et utbrudd av raseri og sinne i en koalisjon av britanniske folkeslag. Det sies at hun samlet en hær med omkring 100 000 stridende. Dio Cassius oppgir et tall på 120 000 og øker det senere til 230 000. Dens første mål var den forhatte kolonien Camulodunum.

Nero hadde vist britannerne den gunst – nei, ære – å reise et tempel her for sin adoptivfar, keiser Claudius, som etter romersk skikk ble antatt å gå over til å bli gud når han døde. Her ble velstående britannere tvunget til å fungere som prester, og – for å gjøre det enda verre – betale for ritualene de var satt til å utføre. Tacitus bemerker at dette tempelet «ble ansett som et evig symbol på evig trelldom». Og med keiserlig arroganse hadde hæren unnlatt å reise forsvarsverker rundt Camulodunum. Byen bare lå der og ventet på å bli inntatt.

Om kolonistene der hadde begynt å engste seg da de første gang hørte om oppstanden, fikk selvtilliten deres ytterligere en knekk gjennom en rekke dårlige omener. Først falt seiersstatuen i sentrum av byen over

ende uten påviselig grunn og vendte ryggen til fiendene, som om den vek fra dem. Og «... kvinner varslet i profetisk besettelse undergang for romerne», skriver Tacitus. «Man hadde også hørt larm av barbarer i romernes forsamlingshus, teateret hadde gjenlydt av skrik, og i Tame-sas [Themsens] brakkvann hadde det vist seg et bilde av en ødelagt koloni; havet hadde vært blodrødt, og når det trakk seg tilbake, hadde det etterlatt seg noe som så ut som menneskelig.»³⁰ Det var nok til å styrte de mest hardføre veteraner ut i panikk. De appellerte til administratoren – eller prokuratoren, for å bruke hans romerske tittel – Catus Decianus om assistanse, men det eneste han foretok seg, var å sende stusselige 200 soldater, som ikke engang var skikkelig utstyrt.

Om disse soldatene følte at de hadde trukket det korteste strået, hadde de rett. Beleiringen varte bare i to dager. Før det endelige angrepet trakk alle soldatene seg tilbake til tempelet og søkte ly der. Men det hadde de ikke stor nytte av. Før opprørerne satte fyr på byen, halte de dem ut og tok dem med til en hellig lund, der de ble slaktet ned til siste mann. Snakk om barbarer! Gjorde de det til en offentlig forestilling, slik de siviliserte romerne gjorde når det var noe nedslaktning som skulle utføres i sirkus? Det gjorde de ikke! Det var det som gjorde dem til barbarer – de hadde ingen sans for showbusiness.

Bortsett fra når det var snakk om en skikkelig brann, da. Man kan grave et tre meter dypt hull hvor som helst midt i Colchester, og man finner et lag med trekull. Det er restene etter en stor, stor brann – den som Boudica og tilhengerne hennes tente på med byen Camulodunum som brennstoff. Statuen av guden Claudius ble veltet av koalisjonsstyrkene; i 1907 ble hodet dens funnet i elva Alde. Den niende legion, som krysset landet i ilmarsj for sent til å slå ned oppstanden, ble tatt i bakhold og slaktet ned. Tacitus legger skylden på Catus Decianus. «Forferdet over nederlaget og den hatefulle innstilling hos provinsen, som hans egen griskhet hadde drevet til krig,» flyktet han over Den engelske kanal og inn i Gallia.

I mellomtiden brakte Suetonius Paulinus, som var øverste leder for legionene, sine menn i ilmarsj tilbake gjennom fiendtlig territorium til Londinium. Imidlertid gikk det raskt opp for ham at han aldri ville klare å holde byen mot de styrkene som var på vei mot den. Derfor bestemte han seg for å gi opp forsøket. Han «besluttet å redde helheten

ved å la en enkelt småby gå tapt», skriver Tacitus. «Ved jammer og gråt fra innbyggerne som bad om hans hjelp, lot han seg ikke bevege fra å gi tegn til oppbud ...»³¹ Boudicas hær fikk frie hender til å redusere stedet til aske, og i dag er et 20 centimeter tykt lag med brent rød leire det eneste gjenværende materielle bevis på det gamle romerske handels-senteret Londinium. Antall romerske dødsofre ble nå oppgitt til å være 70 000.

Men det var ikke nedslaktingen som overbeviste Tacitus om at det var skikkelige barbarer han skrev om. Det var deres fullstendig manglende verdsetting av de kommersielle aspektene ved krigføring: «For britanerne tok ikke fanger eller drev slavehandel eller noen annen form for handel med sitt bytte,» skriver han, «nei, de sørget i all hast for å få de beseirede myrdet, hengt, brent og korsfestet, som om de ville ha hevet seg på forhånd om de selv skulle komme til å lide dødsstraff for sine gjerninger.»³²

Det store og avgjørende slaget begynte ifølge Dio Cassius med at Boudica talte til sine krigere fra sin stridsvogn. Talen han legger i hennes munn, er neppe den hun opprinnelig fremførte, men den er et interessant eksempel på en romers oppfatning av okkupasjonen av Britannia:

Dere har lært gjennom erfaringer hvor forskjellig frihet er fra slaveri. Og følgelig, selv om noen av dere tidligere som følge av uvitenhet om hva som var det beste, har latt dere lure av romernes forlokkende løfter, har dere nå likevel prøvd begge deler, dere har lært hvilken stor feil dere begikk da dere foretrakk et importert despoti fremfor forfedrenes levesett, og dere er blitt klar over hvor mye bedre fattigdom uten en herre er enn velstand med slaveri.³³

Boudica oppmuntret også troppene sine ved å peke på at romerne helt klart var dårligere krigere siden de gjemte seg bak palisader og gikk med tunge rustninger. Dette tydet på at de var redde, forsikret hun, og det gjorde dessuten at de var mindre bevegelige. «La oss vise dem at de er harer og rever som forsøker å herske over hunder og ulver.»

Men hvordan det nå enn var, ble faktisk ikke de romerske soldatene tilstrekkelig skremt og syntes overhodet ikke å være tynget av sine rustninger. Sannheten er at når det kom til regulære slag mellom bønder og yrkessoldater, ville rettferdig harme aldri komme til å gå av med seie-

ren. Tacitus skriver: «... da det jo finnes dem som beretter at bare litt mindre enn åtti tusen britannere falt, mens omtrent fire hundre av våre soldater ble drept og ikke særlig flere ble såret. Boudica endte sitt liv ved å ta gift.»³⁴

Da opprøret mislyktes, ble en stor del av de icenerne som hadde overlevd, tilintetgjort ved romersk hevn – så mye mer berettiget enn den barbariske varianten. Tenk på skatten som var gravd ned i Snettisham – alle som visste hvor den var, må ha blitt drept, så den lå der og gikk i glemmeboken helt til Charles Hodder fant den med metalldetektoren sin. Seneca fikk aldri pengene sine, og skatten stilles nå ut i British Museum etter å ha ligget 2000 år i bakken.

Soldatene gjør opprør

De kostnadene romerne pådrog seg ved å knuse druidene, var enorme, for det undergravde lojaliteten til de barbariske hjelpetroppene som ble benyttet til iverksettingen. De styrkene som ble satt inn i angrepet mot Anglesey, omfattet 4000 batavere (germanere fra Rhinens munningsområde), og de var ikke videre begeistret for det de ble satt til. Vi vet at bataviske hjelpetropper i Britannia var involvert fordi de var kjent for å krysse elver med fullt utstyr og med flere fotsoldater som svømte ved siden av en enkelt ryttersoldat og klynget seg til hesten hans, og denne taktikken er beskrevet av Tacitus i forbindelse med angrepet på Anglesey.³⁵

Bataverne må nødvendigvis ha følt seg ukomfortable med angrepet på druidekvinner fordi profetiske, druidelignende kvinner var høyt respekterte skikkelser i deres egen kultur.³⁶ Og så ble det krevd av disse mennene at de skulle knuse Boudica og utrydde icenerne, noe som også må ha vært problematisk for dem. Bataverne og icenerne kjente hverandre godt – båndene mellom East Anglia og det sørlige Holland har alltid vært sterke.

Bataverne hadde utvandret til romerskkontrollert territorium for å skaffe seg beskyttelse mot sine naboer, og avtalen gikk ut på at mennene deres skulle tjenestegjøre i hæren. Det virker som om hver eneste bataviske familie må ha hatt minst én sønn under våpen. De ble hyllet for sin lojalitet mot sin kommandant – keiserens personlige ryttergarde hadde bestått av batavere i rundt 70 år helt siden Augustus, den aller

første keiseren. Hjelpetroppene skulle snart komme til å adlyde Suetonius Paulinus uansett hva han krevde. Men seks år senere ble disse mennene sendt ut av Britannia, og etter det kunne man ikke uten videre forlite seg på deres lojalitet. I 67 e.Kr. fikk Nero to ledende bataviske adelsmenn arrestert mistenkt for forræderi. I 68 e.Kr. gav hans etterfølger, Galba, sin bataviske livvakt avskjed i unåde.

Året etter gjorde de romerske kommandantene langs Rhinen opprør mot Galba, og det ble gjort forsøk på å tvangsutskrive enda flere bataviske soldater, noe som møtte bitter motstand. Det var da en kvinnelig seer som Tacitus kaller Veleda (det keltiske ordet for en kvinnelig druide eller seer var «Veleta»), kom med en profeti om at batavere ville fri seg fullstendig fra det romerske åket. Hun kom fra bructeri-folket (brukturene), som var naboer av bataverne. Begge samfunnene var germanske, ikke keltiske, men forskjellen var ikke på langt nær så stor som romerske forfattere antyder. På samme måte som en druide opptrådte jomfruen Veleda som megler i disputer mellom forskjellige samfunn. Hennes person ble oppfattet som hellig; hun bodde i et tårn og snakket via en mellommann eller -kvinne.

Opprøret ble ledet av en enøyd hærfører, Civilis, den ene av mennene som var blitt arrestert av Nero. Tacitus gjør et poeng av å påpeke at det ble rituelt kunngjort i en hellig lund. Dette druidiske anstrøket var enten et romersk påfunn eller en symbolsk kunstferdighet, for pollenforskning viser at området knapt var bevokst med trær. Sammenhengen mellom germansk-keltiske «trollkvinners» autoritet og motstanden mot Roma var reell nok. De bataviske soldatene som var blitt tvunget til å overvinne sin motvilje og drepe druider for Roma,³⁷ ble til Civilis' hær.³⁸ Opprøret deres spredte seg raskt, og alt tydet på at Roma ville anerkjenne hele regionen med Nederlandene som uavhengig. I 70 e.Kr. var to romerske legioner blitt tilintetgjort, og ytterligere to ble kontrollert av Civilis, hvis myndighetsområde strakte seg til Köln. Den romerske kommandanten ble sendt til Veleda for å være hennes slave, og hun fikk overdratt den romerske marinens flaggskip som sin sjalupp.

Civilis fortsatte imidlertid krigen og tvang den nye keiseren, Vespasian, til å iverksette den store militæroperasjonen som måtte til for å knuse ham og få regionen til å føye seg. Men Veleda drev fortsatt sin virksomhet som megler mange år senere, og druider fortsatte å være et

fokuspunkt for misnøye i keltiske regioner.³⁹ Å romanisere disse folkene var ikke så enkelt som romerne gjerne hadde sett at det var.

De uregjerlige britannerne

I stedet for å bli den melkekua Seneca hadde håpet, skulle Britannia vise seg å bli til stadig bekymring. Det var et urosenter. Etter Vercingetorix' nederlag hadde de innfødte i Gallia slått seg til ro med et liv under romersk styre for en stund, men deres keltiske brødre, britannerne, underkastet seg ikke romersk styre så lett. Sannheten er at mange av dem ikke underkastet seg i det hele tatt, og Britannia forble mindre romanisert enn Gallia. Det faktum at engelsk ikke er et romansk språk, forteller sin egen historie. De germanske folkene som til slutt okkuperte Frankrike og Spania, lærte seg å snakke latin; anglerne, jydene og sakserne gjorde det ikke.

Øya ble aldri fullstendig erobret, og det er en slående kjensgjerning at på 100-tallet ble alle britanniske byer utstyrt med solide forsvarsmurer, noe som ikke skjedde i Gallia. Den lille befolkningen var en evig hodepine for den romerske supermakten. Faktum er at det måtte tre fulle legioner til for å sørge for at Britannia forble romersk – et omfattende foretakende. I motsetning til det ble Spania holdt i tømme av én legion, Nord-Afrika av to. De fleste av dem som bodde i Gallia, hadde vel knapt nok sett en legionær med mindre de levde i nærheten av Rhinen, der det var utplassert fire legioner som holdt skansen mot germanerne. Men å holde Britannia romersk krevde altså en styrke på omkring 50 000 soldater.

Dette var en enorm stående hær. Ingen middelalderkonge i England kunne koste på seg mer enn en tidel av det, og det var en konstant belastning på romersk økonomi. Befolkningen i Britannia utgjorde under fem prosent av befolkningen i hele Romerriket, men krevde like fullt ti prosent av rikets militære styrke for å bli holdt nede. Og mesteparten av troppene var ikke opptatt med å bemanne Hadrians mur, men med å underkue de innfødte i de okkuperte områdene.⁴⁰

Strabon hadde tvilt på at den økonomiske fordelene ved å okkupere Britannia kunne gjøre opp for kostnadene, og selv da regnet han bare med én legion, ikke tre. I tillegg til soldatenes lønn og personlige utstyr

hadde hæren behov for enorme mengder mat – særlig hvete, som måtte importeres i flere tiår fordi Britannias opprinnelige basisavling var bygg (som brukes som mesk til ølbrygging og til grøt, men som romerne oppfattet som dyrefôr). Videre trengte hæren et stort antall dyr. Man har regnet ut at i løpet av et år hadde okkupasjonsstyrkene i det nordlige Britannia alene behov for 10 000 hester og 4000 muldyr pluss fôr til dem og dessuten 12 000 kalver for å skaffe skinn til telt og 2000 dyr til ofringer.⁴¹

Alt dette kostet Roma forferdelig mye penger, og de eneste som virkelig hadde økonomisk fordel av det, ser ut til å ha vært «barbarene» selv – lederne som forsynte og skaffet mat til denne enorme styrken.⁴² For Roma var det en temmelig skral geskjeft. Ifølge Appian fra Alexandria, som skrev omkring 150 e.Kr., har romerne «okkupert den beste og største delen av det [Britannia], men bryr seg ikke om resten. For selv den delen de okkuperer, er ikke særlig lønnsom for dem.»⁴³ Hvorfor *brydde* så romerne seg om denne besværlige øya?

En grunn var sølv – romerne utvant massevis av det i Britannia. I løpet av seks år etter invasjonen i 43 e.Kr. var sølvgruvene i Mendip-åsene i nærheten av Bath i full drift, og i år 70 var Britannia den fremste leverandør av sølv til Romerriket. Uten britannisk sølv ville Romas valuta vært verdiløs. Blyet som sølvet ble utvunnet av, var også viktig. Blybarrer er funnet, igjen i Mendip-området, med preginger for keiseren og for de enkelte legioner. Romerne brukte store mengder bly både til å glasere krukker og i glassproduksjon. Dessuten klarte de å få i seg en god del av det. Selv om de visste at bly var farlig, brukte de likevel blykar til å fremstille en sirup til å søte vinen sin med, likeledes til delikatesser og sauser. Sannheten er at romerne brukte så mye bly at de skapte omfattende forurensning. Prøver tatt av isskjoldet på Grønland og myrer og innsjøer i Sverige, Sveits og Spania avslører en enorm økning i blyforurensningen i romertiden.⁴⁴

Roma bibrakte ikke de fleste folkene de erobret, noen velstand eller komfort å snakke om. Det er anslått at fra Cæsars ankomst i Gallia og til Augustus' død i 14 e.Kr. sank Romerrikets befolkning med mellom 5 og 15 millioner mennesker – til tross for ervervelsen av nye provinser, blant dem Gallia. I Gallia snakker vi muligens om to millioner som ofre for erobringen, enten ved at de ble drept eller trellbundet, og befolk-

ningstallet begynte gradvis å synke. Situasjonen var trolig mer eller mindre den samme i Britannia. Det er også anslått at kun én million mennesker av en befolkning på 100-tallet som muligens var på 65 millioner, levde over eksistensminimum.

Tacitus legger en voldsom fordømmelse av erobringen i munnen på en britannisk anfører. Ordene hans formidler en kulde som har holdt seg gjennom århundrene og gir gjenlyd den dag i dag:

Etter at disse menneskene har røvet hele verden og lagt alt øde, har de ikke flere land å herje, og derfor gjennemsøker de nu også havet for å finne mer. Dersom motstanderen er rik, er de griske, og dersom han er fattig, søker de ære. Hverken Østen eller Vesten har stilt dem tilfreds, og de er de eneste av alle mennesker som begjærer både rike og fattige områder med den samme lidenskap. Å røve, massakrere og plyndre – det kaller de å herske, og når de lager en ødemark, kaller de det falskelig å skape fred.⁴⁵

Romernes dominerende stilling

BOUDICAS NEDERLAG GJORDE AT ROMERNE kunne innta førerretet. Men de overtok ikke hele verden – det bare føltes slik. På 100-tallet e.Kr. innså keiser Hadrian at det måtte finnes grenser selv for Romerriket, og han oppførte sin berømte mur for å markere en av nordgrensene. Kelterne forsvant heller ikke fra historien, selv om det hadde vært Romas intensjon.

Kelterne går under jorda

Naturlig nok ble keltisk kultur ganske raskt begravd under steinene i nye romerske byer – bygging i stein var noe et fåtall av kelterne i Nord-Europa hadde tatt seg bryet med. Romerske kolonisatorer kom og slo seg ned på keltisk jord og gikk i gang med å forvandle de kelterne som hadde overlevd invasjonen, til romere. Romerne fikk dem til å kle seg dannet. Druidisk utdanning ble erstattet av en latinsk sådan. Nykommerne innprentet respekt for romerske lover, romersk kultur og romersk kunst hos dem. Og fremfor alt utnyttet okkupasentene den entusiasmen kelterne la for dagen når de omskolerte seg til villige forbrukere og skattebetalere, for alt hva den var verd.¹

Hadde du dratt rundt i Gallia og det sørlige Britannia på Hadrians tid, tidlig på 100-tallet e.Kr., hadde du sittet igjen med inntrykket av en gjennomromanisert verden. Byene, som ble styrt og utviklet av velstående lokale folk, bestod av gater i rektangulært mønster (kvadratur) og imponerende steinbygninger, som forumer, bad og amfiteatre. Keltere fikk tilbud om romersk statsborgerskap så sant de hadde nok penger og bodde i byer – og hvem kunne avslå et slikt tilbud? Det var like viktig for å komme seg videre i verden som en partibok i det gamle Sovjet-

unionen. Ute på landet ble det gamle keltiske adelskapets storgårder erstattet med villa-våningshusene til de nye mennene som hadde skodd seg på å tjene Roma, i den ekspansive økonomien som hele tiden ble stimulert av den romerske hærens kjøpekraft.

Men på mange måter var det hele ren ferniss. Tidligere var det vanlig å hevde at kelterne med glede lot seg romanisere, og at den gamle keltiske identiteten mer eller mindre forsvant. Arkeologer fremhevet den store mengden steingods og luksusvarer av romersk type. Hadde kelterne fått sjansen, ville de hatt det som fisken i vannet med McDonald's. Herregud, kelterne vendte jo til og med ryggen til sine gamle guder og begynte å tilbe romerske guddommer! Det var slik det var vanlig å tolke det som skjedde. Nå for tiden går imidlertid historikerne mer varsomt til verks.²

For det første ble steingods gjerne tidfestet på grunnlag av stil, og følgelig ble det antatt at «innfødt» steingods var eldst. Og så ble det, ved hjelp av sirkelargumentasjon, hevdet at dette viste at det hadde inntruffet endringer i innfødte skikker.³ I tillegg kommer at det som ble kalt «romersk» steingods, ikke nødvendigvis var romersk overhodet – det ble ganske enkelt importert fra nabofolk som var under romersk styre. Europeiske og amerikanske historikere synes å ha vært tilbøyelige til å tro at romaniseringens suksess skyldtes en medfødt tro på den «siviliserende» virkningen av deres egne lands erobringer. Så de forsikret oss om at de innfødte aksepterte den romerske religionen så snart romerne identifiserte de keltiske gudene med de romerske. Ifølge Cæsar tilbad de Merkur, Apollon, Mars, Jupiter og Minerva⁴ – han mente at de bare hadde feil navn på dem. Men det som egentlig skjedde, var at de gamle gudene levde videre i forkledning.

Den keltiske guddommen Belenos var for eksempel maskert under den latinske tittelen Apollo Belenus, men festene til hans ære ble fortsatt feiret av prester som hevdet å nedstamme fra druidene. Og druidene fortsatte sin religionsutøvelse til et godt stykke inn på 100-tallet e.Kr. å dømme etter en grav som ble oppdaget utenfor byen Brough i Øst-England. Brough var en romersk by der borgen var omgjort til sivile bygninger, og den hadde et nytt teater. Graven tilhørte likevel en keltisk prest, en druide, med en jernbeslått bøtte og to septre, bøyd og bendt som en del av begravelsesritualet. «Druideprestinne» opptrådte åpen-

bart i Gallia på 200-tallet for å komme med en advarende profeti til keiser Alexander Severus,⁵ bli konsultert av keiser Aurelian⁶ og for å fortelle Diokletian at han ville bli keiser den dagen han drepte et villsvin.⁷ De gamle keltiske gudene overlevde fortsatt, de fikk bare nye egenskaper og tilpasset seg.

Det samme var det med folks navn. En av prestene for Apollo Belenus gikk for eksempel under navnet Attius Patera – et godt, latinklingende navn, tenker du kanskje (på latin betyr *patera* «flat bolle»). Men poeten Ausonius, som tilfeldigvis kjente Attius Patera, forklarte at på gallisk betydde *patera* «en innvidd». Kelterne gav altså seg selv og barna sine romerskklingende navn som i virkeligheten var dekknavn for keltiske.⁸

Tacitus' svigerfar, Agricola, var guvernør i Britannia i 78–84 e.Kr. Historikeren beskriver hvordan britannerne, under nennsom rådgivning fra hans slektning, ble overtalt til å tilpasse seg romersk klesskikk, snakke latin og hjelpe til med å bygge romerske templer, torg og «vakre våningshus». Men han tilføyer nedlatende: «Litt etter litt lot de seg imidlertid også lokke av våre laster, av smaken for søyleganger og bad og raffinerte fester. Uerfarne som de var, kalte de dette sivilisasjon [*humanitas*], enda det i virkeligheten var et vitnesbyrd om deres trelldom.»⁹ «Sivilisasjon» var imidlertid noe bare privilegerte keltere kunne gjøre seg forhåpninger om. Høvdingsønner kunne strebe etter å tilpasse seg den romerske levemåten, men de fleste britannere forble uberørt av det hele.

Keltisk kultur forsvant altså ikke fra Jordas overflate. Alle de stedene romerne hadde erobret, forsvant den bare *under* jorda. Og det var det samme i hele Vest-Europa: Både britannere, bretagnere, gallere og spaniere sørget for at verden gikk sin gang. Det endret seg selvsagt etter hvert som handelen vokste, og etter hvert som romersk statsborgerskap og bruken av latin spredte seg og de romerske veiene begynte å slynge seg utover landsbygda. Men selv om romerne kanskje omstrukturerte mønsteret for keltiske ruter over land med den følge at alle veier førte til Roma, kunne de ikke omstrukturere havet. Britannia, Armorica (Frankrike nord for Loire) og Galicia i Spania dannet fortsatt et atlantisk nettverk av keltiske folk som skulle komme til å holde det gående opp gjennom århundrene.

For det store flertallet skulle det imidlertid bli en urolig ferd.

Romerriket tvunget til å ekspandere

Det kommer som litt av et sjokk å få vite at den klassiske middelhavsverdenen ikke var det ferieparadis de fleste av oss ser for seg i dag. Det var tvert imot en verden som alltid befant seg på randen av hungersnød.¹⁰ Keltiske byer var handels- og produksjonssentre og tilhørte den samme økonomien som bøndene på landsbygda. Romerske byer, derimot, var administrasjonssentre og tilholdssteder for politiske eliter som levde av inntektene fra sine offisielle stillinger og sine eiendommer. Romerske byer styrte landsbygda omkring, grafset til seg det jorda kastet av seg, og beriket seg selv på bekostning av befolkningen.

Den store greske legen Galenos, som levde på 100-tallet e.Kr., forklarte hvorfor feilernæring var så utbredt i samfunn ute på landsbygda. Alt sammen skyldtes ifølge ham de glupske byfolkene: «Byboerne samlet og lagret sin vane tro nok mais for hele det kommende året umiddelbart etter innhøstingen. De la beslag på all hveten, alt bygget, bønnene og linsene og lot det som ble igjen, tilfalle beboerne på landsbygda.» Få romerske byer kunne dekke sine egne behov – de måtte saumfare landsbygda for å fylle spiskamrene sine. Resultatet var at de ti prosentene romere som bodde i byene, utbyttet de nitti prosentene som levde utenfor.

Et tilsvarende mønster kunne man gjenfinne i det ekspanderende Romerriket. Romerske borgere innenfor Italias grenser kunne gå gjennom livet uten å bli skattlagt i særlig grad – på bekostning av dem som bodde i provinsen i de erobrede områdene. Det skal riktignok sies at det i Italia ble betalt skatt for å dyrke avlinger på offentlige åkrer og for å ale opp kveg; det var havneavgifter og skatter på gruvedrift, en salgsavgift (avskaffet av Caligula), en eiendomsavgift, en avgift på dører og til og med en avgift for å være ungar. Nero gikk faktisk så langt som til å innføre en avgift på urin, men det vakte ingen særlig begeistring. Den uten sammenligning største delen av Romerrikets inntekter kom imidlertid fra de tributtene som ble pålagt folk i provinsene. Til å innkreve disse skattene benyttet romerne skatteforpaktere som ble kalt *publicani*. Retten til å innkreve disse skattene og avgiftene var i seg selv en gullgruve for dem som var heldige nok til å hale i land kontrakten, så det ble en